

διάλεξη Οκτώβρης 2012
επιβλέπουσα καθηγήτρια
Μπούκη Μπαμπάλου

ΣΤΗΝ ΠÓΛΗ ΕΝ ΑΝΑΜΟΝΉ

Παπαβασιλείου Χριστίνα

ΣΤΗΝ ΠÓΛΗ ΕΝ ΑΝΑΜΟΝΉ

Παπαβασιλείου Χριστίνα

επιβλέπουσα καθηγήτρια

Μπούκη Μπαμπάλου

διάλεξη ΕΜΠ

σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

Η ΑΦΟΡΜΗ 9

ΠΡΟΛΟΓΟΣ 10

ΣΤΙΓΜΗ, ΔΙΑΡΚΕΙΑ, ΑΝΑΜΟΝΗ. 15
η συνεχής αναμονή 18

ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΠΟΛΗ ΚΑΙ ΜΗ ΤΟΠΟΙ_ Ο ΚΟΣΜΟΣ ΤΗΣ ΚΙΝΗΤΙΚΟΤΗΤΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΑΝΑΜΟΝΗΣ 21

ΠΕΡΙ ΧΩΡΩΝ ΑΝΑΜΟΝΗΣ 31

εν είδει ορισμού 32
καταγραφή χώρων αναμονής 35
κοινοί κώδικες και εικόνες 36
η αναμονή και η ταυτότητα 40

ΑΣΤΙΚΟ ΤΡΕΝΟ_ ΤΟ ΜΕΤΡΟ 48

διάδρομοι και κυλιόμενες σκάλες 52
αποβάθρα 56
το βαγόνι 61

ΥΠΕΡΑΣΤΙΚΟ ΤΡΕΝΟ_ ΤΟ ΤΑΞΙΔΙ 71

ο σταθμός 74
στο τρένο 86
προορισμός 92

ΕΝ ΚΑΤΑΚΛΕΙΔΙ 95

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ 97

Η ΑΦΟΡΜΗ

Λισαβόνα, άνοιξη 2009, σ' ένα παζάρι βιβλίου..

Οι διαφορετικοί τόποι του κόσμου καταλαμβάνονται από τόπους πάντοτε ίδιους. Τόπους χωρίς όνομα, μη τόπους.

Χώροι αναχωρήσεων και αφίξεων από τόπους σε τόπους μακρινούς – είναι χώροι απροσδιόριστης λαχτάρας και αναστολής, σαν μία παύση στους τόπους του κόσμου.

Ένας φίλος μου μουσικός, που περνά το χρόνο του παίζοντας μουσική ανά τον κόσμο, μου εξιστορούσε ότι συνθέτει το κομμάτι του στα αεροδρόμια, ενώ περιμένει, παρατηρώντας τους ανθρώπους σ' αυτή την κατάσταση του επιβάτη. Και τον φαντάζομαι να παίζει κιθάρα από τον ένα τόπο περάσματος στον άλλον και σκέφτομαι ότι αυτοί δεν είναι τόποι στο χώρο αλλά τόποι στο χρόνο.

Nuno Artur Silva, *Τα περάσματα του χρόνου*¹

1. As passagens do tempo, Aeroportos, σελ. 17, η μετάφραση ανήκει στη γράφουσα.
φ: σταθμός τρένων Kocamustafapaşa στην Κωνσταντινούπολη, του Serkant Hekimci,
πηγή: behance network

Π Ρ Ο Λ Ο Γ Ο Σ

Αναλογιζόμενοι το χρόνο που αφιερώνουμε καθημερινά στην πράξη της αναμονής (σχήμα οξύμωρο καθώς η πράξη συνήθως ενέχει δράση ενώ η αναμονή είναι μάλλον συνυφασμένη με την απραξία), συνειδητοποιούμε ότι η καθημερινή ζωή στην πόλη αρθρώνεται *γύρω από χώρους*, από τους οποίους διερχόμαστε υποχρεωτικά προκειμένου να φέρουμε εις πέρας τις ανάγκες, τις δουλειές και τις επιθυμίες μας. Αίθουσες αναμονής, σταθμοί συγκοινωνιών, στάσεις στο πεζοδρόμιο, οργανώνουν ένα **νοητό περίπλεκτο σύστημα** κλειστών, ημιυπαίθριων και υπαίθριων χώρων, βάση του οποίου κινούνται οι μάζες στη σημερινή μεγαλούπολη.

Μιλάμε για την πόλη• τη μεγάλη πόλη. Εδώ, η λέξη «χώρος αναμονής» προσλαμβάνει όλο της το νόημα σε κάθε πτυχή της ανθρώπινης πρακτικής. Κι αυτό γιατί διεκδικεί το μεγαλύτερο μέρος του δημόσιου χρόνου, εξαιρουμένου φυσικά του χρόνου που περνά κανείς στον χώρο εργασίας ή σπουδής του. Εξετάζοντας μια επαρχιακή πόλη ή ένα χωριό, οι όροι αλλάζουν επαρκώς ώστε να τα αποκλείσουμε από όσα θα αναφερθούν στη συνέχεια.

φ: Πόλη Leeds της Αγγλίας, του Ryan Leacock, πηγή: shutterstock.com/photoshelter.com

Ο τόπος λοιπόν της παρούσας εργασίας είναι το **μεγάλο αστικό κέντρο** και το θέμα η **αναμονή**. Η αναμονή στη θεωρία και η αναμονή στην πράξη, με υπόβαθρο την πόλη.

Μια απόπειρα να δούμε τον χρόνο που εκείνη συγκρατεί, τις μορφές που προσλαμβάνει, τα μεγέθη της και την επιρροή της στην καθημερινή ζωή, τις ανθρώπινες πρακτικές που διεγείρει, τη δύναμη και την αδυναμία της, περνώντας φυσικά μέσα από τους χώρους της, δηλαδή τους χώρους αναμονής. Θα μιλήσουμε εν ολίγοις για την αναμονή ως εμπειρία χωρική και χρονική.

Δύο διαφορετικά παραδείγματα **ταξιδιού**, ένα αστικό και ένα υπεραστικό, θα γίνουν η αφορμή για ένα βαθύτερο διάβασμα της έννοιας. Μέσα από τα ξεχωριστά στάδια κίνησης και στάσης, η μεταμόρφωση και η τροπή που παίρνει η ίδια η αναμονή, αποτελούν ένα ευνοϊκό πεδίο στοχασμού.

φ: περιμένοντας το λεωφορείου στο Belem, Λισαβόνα 2009

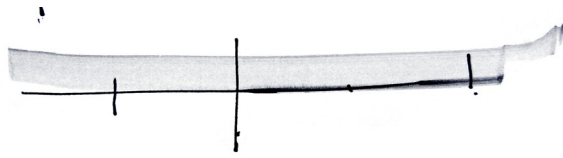
ΣΤΙΓΜΗ . ΔΙΑΡΚΕΙΑ . ΑΝΑΜΟΝΗ .

Οι πρώτες σκέψεις γύρω από την *αναμονή*, οδηγούν στην αναζήτηση ενός θεωρητικού υπόβαθρου που θα μπορούσε να φωτίσει το άγνωστο και αβέβαιο, ακόμη, τούτης της έννοιας. Σκόρπια, μετέωρα ερωτήματα, για το περιεχόμενο και τη φύση της αναμονής, για τον χρόνο που εκείνη εμπεριέχει, για τη φυσιογνωμία αυτού του χρόνου -τι είδους χρόνος είν' αυτός; πώς ορίζεται; είναι νεκρός ή ζει;- , γυρεύουν να απαντηθούν. Κάνουμε λοιπόν μία απόπειρα να προσεγγίσουμε αυτόν τον χρόνο με οδηγό τον Μπασελάρ², μέσα από τη δική του ματιά πάνω στη στιγμή και τη διάρκεια.

2. Ο Μπασελάρ πραγματοποίησε μία μακρά ανάλυση στο έργο Σιλβάμ του φιλόσοφου, καθηγητή Ιστορίας, χρονογράφου, λασγράφου και δοκιμογράφου Γκαστόν Ρουπνέλ (Gaston Rounel, Siloé, 1927), συγγράφοντας τελικά ένα δοκίμιο που εκδόθηκε το 1932 με τον τίτλο Η εποπτεία της στιγμής.
3. Gaston Bachelard, Η εποπτεία της στιγμής, σελ 36
φ: αρχείο Ασπασίας Κουλύρα

Ξεκινώντας από μια γενική θεώρηση του χρόνου, αρχικά εστιάζουμε στα συστατικά του μέρη -αν μπορούμε να τα ονομάσουμε έτσι- περίπου σαν μια προσπάθεια να βάλουμε τάξη στο άπειρο, μια προσπάθεια να αριθμοποιήσουμε την αόρατη αυτή ακολουθία άνευ τέλους και αρχής. Η μονάδα που χρειαζόμαστε είναι **η στιγμή**. Βρισκόμαστε έτσι μπροστά σε ένα πλήθος μεμονωμένων στιγμών, ξεκάθαρων και μοναδικών, που οι ίδιες **δεν διαρκούν** γιατί ο χρόνος που περικλείουν είναι άμεσος και ακαριαίος, όσο ακριβώς θέλει μία τέλεση, μία δημιουργία για να γεννηθεί. Στη στιγμή λοιπόν κρύβεται η αληθινή πραγματικότητα του χρόνου.³ Αυτή συμπυκνώνει όλο το νόημα της ανθρώπινης πρακτικής, συνθέτει την ποίηση, είναι η αρχή και το τέλος της δημιουργίας. Και η λευκή γραμμή του χρόνου, κουβαλώντας ένα σωρό από στιγμές, σχηματίζει τις διάρκειες.

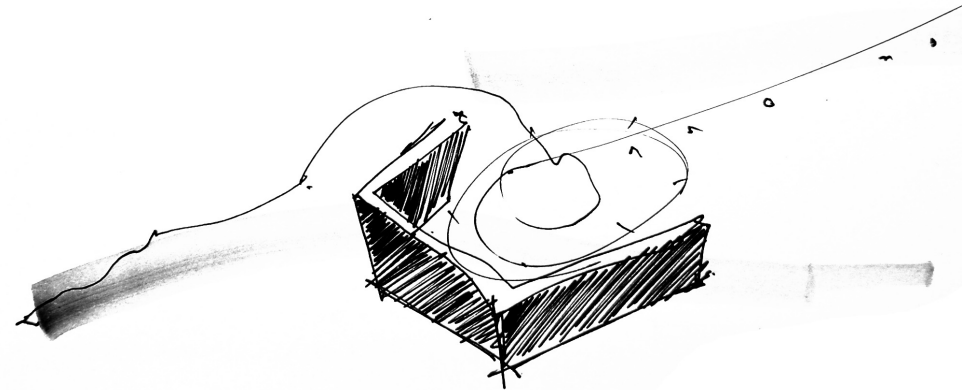

Άρα η **διάρκεια** είναι ένα σύνολο στιγμών. Με κάποιο τρόπο όμως πρέπει να οριστεί και το διάστημα που μεσολαβεί από τη μια στιγμή μέχρι την άλλη. Ο Μπασσελάρ εδώ ορίζει τη διάρκεια ανάμεσα σε δύο στιγμές ως ένα μεγάλο μηδέν, ένα **έμπρακτο μηδέν**⁴, ένα τίποτα, κι αυτό γιατί η συνείδηση, η **προσοχή** του ατόμου, λείπει απ' αυτό το χρονικό γίγνεσθαι. Και όταν κάποιος δεν είναι προσηλωμένος και δεν έχει πλήρη συνείδηση, τότε καμία πράξη ή σκέψη δεν μπορεί να λάβει χώρα. Άρα αν δεν συμβαίνει τίποτα, ο χρόνος δεν είναι τίποτα. Το μηδέν δεν μετράται, δεν θα μπορούσε να έχει ένα μέγεθος.⁵

Ερχόμενοι λοιπόν ξανά στο θέμα της αναμονής, που είναι και το ζητούμενο άλλωστε, ανακαλύπτουμε μια διάρκεια μέσα στον χρόνο που την καθορίζει. Το ίδιο το ρήμα **περιμένω** κρύβει μια εξακολούθηση, δεν περιγράφει πράξη στιγμιαία. Όμως **ο χρόνος της αναμονής**, που προηγείται οποιασδήποτε πράξης ή μεσολαβεί ανάμεσα σε δύο πράξεις και φαινομενικά διαρκεί, μόνο κατ' επίφραση θα μπορούσε να ονομαστεί διάρκεια, με την έννοια του **έμπρακτου μηδενός**.

Πολλές φορές η λέξη αναμονή, οδηγεί συνειρμικά τον νου, σε κάποιες άλλες λέξεις όπως η αδράνεια και η νωχέλεια. Ίσως γιατί η διάσταση του πεπρωμένου, της προκαθορισμένης ενέργειας που θα τελεστεί μετά το πέρας του διαστήματος αυτού, υποβάλλει το άτομο σε μια κατάσταση προσωρινής ασφάλειας, αυτοματοποιώντας μέρος των ενεργειών του, αποδεσμεύοντας το από την ευθύνη της εν εγρηγόρει παρουσίας. Τότε, με την έννοια της στείρας αναμονής και απραξίας, δηλαδή ενός νωθρού πνεύματος, μιας απούσας συνείδησης, η αναμονή γίνεται διάρκεια. **Μόνο η οκνηρία είναι διαρκής**.⁶

Όμως αυτή η κενή διάρκεια, η καθαρή διάρκεια της αναμονής, έχει ένα **μέγεθος τυχαιότητας** γιατί ανά πάσα στιγμή υπάρχει το ενδεχόμενο με μία σκέψη, ένα νεύμα, μία πράξη, **να περατωθεί και να γίνει στιγμή**. Άλλωστε, εκείνο που τελικά θα εγγραφεί στη μνήμη δεν είναι μία έκταση, ένα αχανές μήκος χρόνου, αλλά η κορύφωση συγκεκριμένων σημείων σ' αυτόν τον χρόνο. Άρα λοιπόν, η νεκρή αναμονή αποτελεί ένα **πιθανό μεσοδιάστημα**⁷ που κινδυνεύει ασταμάτητα να αναιρεθεί. Και εκείνες που καθορίζουν το παιχνίδι είναι η βούληση και η προσοχή. Μιλάμε στην πραγματικότητα για μία **δυνητική κατάσταση που εσωκλείει χρόνο εν δυνάμει ενεργό και δημιουργικό**, ένα άθροισμα δυνητικών στιγμών.

4. Gaston Bachelard, Η εποπτεία της στιγμής, σελ 53
5. Ο.π., σελ. 58
6. Ο.π., σελ. 33
7. Ο.π., σελ. 83

_ η συνεχής αναμονή

Στην πράξη η αναμονή είναι μία διαδικασία σαφής που ολοκληρώνεται με την τέλεση μιας πράξης, για να αρχίσει ξανά σε κάποια άλλη χρονική στιγμή. Σε θεωρητικό όμως επίπεδο συμβαίνει μια ταυτοχρονία: πολλές διαφορετικές αναμονές που πιθανών αλληλεπικαλύπτονται. Με τον ένα ή τον άλλο τρόπο, βρίσκεται κανείς να περιμένει διαρκώς κάτι, το αποψινό βράδυ, το επόμενο πρωί, το μεθαύριο, την εκδρομή του σαββατοκύριακου, το ταξίδι του επόμενου μήνα, ένα τηλεφώνημα, μία προθεσμία. Στιγμές που ανήκουν στο μέλλον αλλά το μυαλό τις αναμασά, τις φέρνει και τις ξαναφέρει στην επιφάνεια.

Δεν θα μπορούσαμε άραγε να θεωρήσουμε ότι το άτομο είναι συνεχώς σε μία κατάσταση αναμονής; Είναι μία συνήθεια το να περιμένει κανείς το μέλλον, όμοια με εκείνη του να αναπολεί το παρελθόν. Ίσως γιατί δίνει ένα μέτρο και μία ταυτότητα στο άγνωστο του μελλούμενου χρόνου, όπως δίνουν οι αναμνήσεις στον χρόνο που έχει παρέλθει. Ίσως πάλι, γιατί επιχειρεί να πραγματώσει το παρόν μέσα από την προσδοκία των μελλοντικών στιγμών. Και πράγματι το πετυχαίνει. **Το ερχόμενο και το παροντικό βρίσκονται πάνω στο ίδιο νήμα και η σκέψη που τα κινεί, δημιουργεί στιγμές ανυπομονησίας επιμηκύνοντας την ώρα ή στιγμές χαράς μικραίνοντας τη μέρα.**

Η κατάσταση της συνεχούς αναμονής ενδεχομένως δεν ορίζεται από τη διάρκειά της. Με άλλα λόγια, εκείνο που την καταγράφει στη νόηση ως αδιάκοπη κατάσταση δεν είναι ο χρόνος που διαρκεί, δεν είναι η έκτασή της, αλλά η **συχνότητα** με την οποία συμβαίνει.

Εκείνο που δίνει την αίσθηση της διάρκειας, είναι το «πόσες φορές», η επανάληψη των πραγμάτων. Κάτι που μπορεί να γενικευτεί και να περάσει από το τελείως αφηρημένο επίπεδο όπου κανείς αισθάνεται μονίμως ότι κάτι περιμένει, μέχρι το τετριμμένο, πρακτικό επίπεδο της καθημερινής ζωής.

ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΠΟΛΗ ΚΑΙ ΜΗ ΤΟΠΟΙ _ Ο ΚΟΣΜΟΣ ΤΗΣ ΚΙΝΗΤΙΚΟΤΗΤΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΑΝΑΜΟΝΗΣ

φ: Νέος σταθμός ΚΤΕΛ έξω από την πόλη των Τρικάλων. Ιούνιος 2012

Στο ξεκίνημα ενός συλλογισμού για τους χώρους και τους χρόνους αναμονής στη σύγχρονη πόλη, προκύπτει μια εικόνα της καθημερινότητας που αναμφίβολα γεννά προβληματισμούς: γιατί χρειάζεται να περνά κανείς τόσο ζωτικό χρόνο της ημέρας του περιμένοντας σε αίθουσες, ουρές, πάγκους, στο δρόμο; Γιατί περιμένει; Τι περιμένει συνεχώς;

Το θέμα μάλλον πρέπει να μετατεθεί στην ίδια την πόλη και στον τρόπο που είναι οργανωμένη, σ' αυτό το περίπλοκο σύστημα που την ορίζει και εκδηλώνεται τόσο στην εικόνα της όσο και στην καθημερινή ζωή των ανθρώπων.

Οι μεγάλες σύγχρονες πόλεις εξαπλώνονται, ξεχειλίζουν με υπερβολικά γρήγορους ρυθμούς, προσελκύοντας ολόένα και περισσότερο πληθυσμό. Τα μεγέθη αλλάζουν διαρκώς. Άρα μιλώντας για τη μεγαλούπολη, η απάντηση βρίσκεται κατά πρώτο λόγο στα **μεγέθη** της, στον πληθυσμό της, στην κλίμακά της. Αυτό καθ' αυτό το γεγονός απαιτεί ένα σύστημα που συνεχώς αναβαθμίζεται και αυτοματοποιείται ώστε να μπορεί να εξυπηρετεί και να απορροφά τα προσερχόμενα πλήθη. Γίνεται όλο και πιο εξειδικευμένο, πιο ευέλικτο, διεισδύει σε κάθε τομέα, αποκτά καινούρια «πλοκάμια», και η τεχνολογία είναι σαφώς με το μέρος του.

Με άλλα λόγια λοιπόν, η πόλη εξαρτάται και σχετίζεται περισσότερο από ποτέ με τη **λειτουργικότητα των δικτύων**• δίκτυα επικοινωνίας που διαδίδουν αυτόματα παντού πληροφορίες, ειδήσεις και εικόνες. Δίκτυα μεταφορών που πολλαπλασιάζονται, εδραιώνοντας νέες συνδέσεις και νέες μορφές. Τα αστικά κέντρα μεγαλώνουν και νέα κέντρα εμφανίζονται γύρω τους, τα ομογενοποιημένα προάστια απλώνονται, το τοπίο μετασχηματίζεται και δημιουργείται ένα «γενικευμένο αστικό»⁸. Κάτι που μπορεί σίγουρα να αποδοθεί και στη θεαματική μείωση των αποστάσεων.

Καθένας συνδέεται ή πιστεύει πως συνδέεται με το σύνολο του κόσμου. Αυτή είναι η νέα συνθήκη των πόλεων.

Η εκμηδένιση των αποστάσεων και κατ' επέκταση του χρόνου, με τα υπερσύγχρονα μέσα μεταφοράς και τις μεγάλες παρακαμπτήριες οδούς, έχει σαν επακόλουθο μία **ακατάπαυστη κινητικότητα**. Ο σύγχρονος άνθρωπος μοιάζει να είναι πολύ περισσότερο ταξιδιώτης απ' ό,τι στο παρελθόν. Μπορεί να διασχίζει κάθε μέρα την πόλη από άκρη σε άκρη γυρεύοντας να διεκπεραιώσει τις αμέτρητες μικρές ή μεγάλες υποθέσεις του, οι οποίες είναι πια διεσπαρμένες σε ένα αστικό διευρυμένο που καταργεί τα σύνορά του, ή ακόμη και σε ένα κόσμο που φαντάζει περίεργα κοντά. Σε μία άλλη χώρα, πραγματοποιώντας ένα αστραπιαίο ταξίδι αυθημερόν. Οι πόλεις δονούνται από κυκλοφορία• ούτως ή άλλως η ταχύτητα το επιτρέπει.

Πέρα όμως από τη συνθήκη αυτού του καθημερινού «ταξιδιού», ακόμη και η έννοια του ταξιδιώτη -με την κλασική έννοια του όρου- μεταβάλλεται με έναν παράδοξο τρόπο, δίνοντας τη σκυτάλη στον **επιβάτη**• ο άνθρωπος έχει γίνει ένας **στατικός ταξιδιώτης**, που ακίνητος αφήνεται να μεταφερθεί παντού. Ο χρόνος που παραδοσιακά διέθετε στην πράξη της μετακίνησης, έχει υποκατασταθεί από έναν εκτεταμένο χρόνο αναμονής ενόσω περιμένει να επιβιβαστεί αλλά και ως επιβαίνων.

8. Ο Augé θεωρεί ότι αυτή η γενίκευση του αστικού είναι κατ' αρχάς, αποτέλεσμα μιας τεχνοκρατικής βίας, μιας εμμονής στην κυκλοφορία και στη συγκοινωνιακή σύνδεση των πάντων – λες και οι αστικοί και περιαστικοί χώροι σήμερα δημιουργούνται αποκλειστικά και μόνο για να διευκολύνουν τις μετακινήσεις, ή, αντιστρόφως, για να μπορούν να ιδωθούν από τις κυκλοφοριακές αρτηρίες.
Marc Augé, Για μια ανθρωπολογία των σύγχρονων κόσμων, σελ. 166-167

Συνακόλουθα αλλάζει το ίδιο το ταξίδι στην πόλη, παρασέρνοντας σ' αυτή τη μεταλλαγή τους χώρους με τους οποίους σχετίζεται• δηλαδή τα μέσα μεταφοράς και τις εγκαταστάσεις τους. Οι υπάρχοντες χώροι μεταμορφώνονται, τα μέσα εκσυγχρονίζονται και πολλαπλασιάζονται και το δίκτυο **συμπληρώνεται** συνεχώς από νέους χώρους, σε μια προσπάθεια να ανταποκρίνονται στις αλλαγές απαιτήσεων της μεγαλούπολης. Η τυποποίηση και η διεθνοποίηση μπαίνουν στο παιχνίδι. Οι νέοι χώροι προσδιορίζονται από μία ομοιομορφία, από κοινά απρόσωπα χαρακτηριστικά, δημιουργώντας μία **απροσδιόριστη ταυτότητα**. Αυτοί είναι οι λεγόμενοι **μη τόποι** του Marc Augé, οι «ζώνες μη πραγματικότητας»⁹. Είναι ζώνες που δεν ανοίγουν πια σε τελείως άγνωστους κόσμους.

9. Πρόκειται για μία ονομασία που έδωσε ο συγγραφέας Πέτερ Χάντκε σ' αυτούς τους τόπους, σε άρθρο του στην εφημερίδα Liberation, τον Αύγουστο του 1991. Marc Augé, Για μια ανθρωπολογία των σύγχρονων κόσμων, σελ. 165
φ: Διεθνής σιδηροδρομικός σταθμός Waterloo στο Λονδίνο, κατασκευή 1994, πηγή: freefoto.com

Αν πατώντας το πόδι μου στην Τρούδη δεν διάβαζα το όνομα της πόλης γραμμένο με μεγάλα γράμματα, θα πίστευα πως είχα φτάσει στο ίδιο αεροδρόμιο από το οποίο είχα ξεκινήσει. (...) «Μπορείς να πάρεις το αεροπλάνο όποτε θες», μου είπαν, «αλλά θα φτάσεις σε μια άλλη Τρούδη, ολίδια σημείο προς σημείο• ο κόσμος έχει καλυφθεί από μια μοναδική Τρούδη που δεν έχει αρχή, δεν έχει τέλος• το μόνο που αλλάζει είναι το όνομά της στο αεροδρόμιο».¹⁰

Η έννοια **μη τόπος** συμπεριλαμβάνει τόσο τον χώρο αυτόν καθ' εαυτόν όσο και τις σχέσεις που ο ίδιος διαμορφώνει με τα άτομα και την κοινωνία. Σε αντιδιαστολή με τους τόπους, οι οποίοι ορίζονται ως ταυτοποιητικοί, σχεσιακοί και ιστορικοί¹¹, με την έννοια ότι ένα άτομο αυτοπροσδιορίζεται βρισκόμενο εκεί και αναγνωρίζει τη σχέση του με τον χώρο και την ιστορία, στους μη τόπους έχει μία **ιδιότυπη χωρική αίσθηση**, καθώς τα σημεία αναφοράς εκλείπουν, τα συνηθισμένα ορόσημα δεν υπάρχουν. Είναι το αντίθετο του ανθρωπολογικού τόπου ο οποίος φτιάχνει οργανικές κοινωνικές σχέσεις. Οι μη τόποι δε δημιουργούν ούτε ατομική ταυτότητα ούτε σχέσεις• μόνο απομόνωση και ομοιότητα. Βρίσκονται εκεί για να **προσπελαστούν** έτσι παραδίδονται σε μία **μοναχική ατομικότητα**, στο προσωρινό, στο φευγαλέο, στο εφήμερο. Ο άνθρωπος δεν ανήκει σ' αυτούς και εκείνοι με τη σειρά τους δεν του ανήκουν.¹²

Πρόκειται λοιπόν για χώρους κυκλοφορίας, κατανάλωσης και επικοινωνίας όπου καταρχάς ο άνθρωπος χάνει τις αναφορές του. Κινείται και διέρχεται από αυτούς υποκείμενος σε μία βουβή και απρόσωπη επικοινωνία με μηχανήματα, οθόνες, ταμπέλες, ήχους, καθιερώνοντας μία συμβατική σχέση με αυτούς.

10. Italo Calvino, Οι άορατες πόλεις, σελ.159

11. Marc Augé, Non-Places: Introduction to an Anthropology of Supermodernity, σελ. 77

12. Οι μη τόποι αιωρούνται σε μία ιδιότυπη αυτονομία έξω από το χώρο και το χρόνο και η ζωή στο εσωτερικό τους αναπτύσσεται μέσα σε γιγαντιαίες παρενθέσεις. Σταύρος Σταυρίδης, Από την πόλη οθόνη στην πόλη σκηνή, σελ. 140

Είτε λοιπόν μιλάμε για αεροδρόμια, για εθνικές οδούς, για υπερταχείες, είτε για τεράστια πολυκαταστήματα και υπερμεγέθη συγκροτήματα γραφείων στο κέντρο ή στα προάστια της πόλης, η πλήρης **αυτοματοποίηση** έχει εισάγει νέους τρόπους χειρισμού και επικοινωνίας. Όλα διεκπεραιώνονται με εντυπωσιακή ταχύτητα **μέσω των δικτύων**, αρκεί κάποιος να σταθεί και να περιμένει τη σειρά του μέχρι να εισαχθεί στο εκάστοτε σύστημα. Και μοιάζει πράγματι **δυσανάλογος ο χρόνος που περιμένει** κανείς σε σχέση με την πράξη που περατώνεται ασύλληπτα γρήγορα.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι εκείνο του αεροδρομίου, όπου ο χρόνος της αναμονής είναι ασύμμετρα μεγάλος σε σύγκριση με τον χρόνο της πτήσης. Πάνω κάτω, αυτό που αναφέραμε και προηγουμένως για τον παραδοσιακό και τον στατικό ταξιδιώτη.

Φυσικά τα μεγέθη του χρόνου ποικίλουν ανάλογα με τη φύση του χώρου αλλά ο κανόνας ισχύει συνολικά.

Κάπως έτσι βρίσκεται να συνδέεται η έννοια της αναμονής με τους μη τόπους• όμως δεν ταυτίζεται με αυτούς. Με άλλα λόγια **η έκφραση της αναμονής στους χώρους της δε δημιουργεί απαραίτητα μη τόπους.**

Αφ' ενός γιατί το εύρος των χώρων αναμονής περιλαμβάνει χώρους μικρούς, απλούς και καθημερινούς, χώρους μεγαλύτερους και πολυσύνθετους, χώρους εσωτερικούς ή εξωτερικούς και χώρους σαφώς προσδιορισμένους ή σχετικά ασαφείς. Ποικίλλοντας λοιπόν από το μικρό φουαγιέ ενός σινεμά, μέχρι τις έξι αποβάθρες ενός κομβικού τερματικού σταθμού τρένων, δεν μπορεί να ισχύει ένας κοινός κανόνας. Προφανώς πολλοί από τους χώρους αναμονής έχουν **σφραγιστεί με το σημάδι του μη τόπου** και είναι πλέον κομμάτι αυτού του υπερσύγχρονου δικτύου, με όλες τις σχέσεις, τους κώδικες και τις συμπεριφορές που αναπτύσσουν εντός τους. Όμως μια στάση λεωφορείου απέναντι από ένα ιστορικό μνημείο στο κέντρο της πόλης, εξακολουθεί να παραμένει ένας τόπος.

13. Marc Augé, Non-Places: Introduction to an Anthropology of Supermodernity, σελ. 78-79

φ: στάση λεωφορείου στην πλατεία Κλαυθμώνος, Οκτώβρης 2012

Αφ' ετέρου, γιατί υπάρχει άλλος ένας παράγοντας που καθορίζει τα πράγματα και είναι **η διάσταση του ατόμου**. Ο άνθρωπος χρησιμοποιεί τους άλλοτε οικείους και άλλοτε ανοίκειους χώρους αναμονής με το δικό του πρόγραμμα, τη δική του συχνότητα, τα προσωπικά του σχέδια, τις ατομικές του υποχρεώσεις, και οι εικόνες που προσλαμβάνει έχουν κάθε φορά εξατομικευμένο χαρακτήρα. Αποσπά στοιχεία που **κουμπώνουν** στην ατομικότητά του, σύμφωνα με την αντίληψη, τη συγκίνηση και τη φαντασία του, δημιουργώντας μία σειρά από εικόνες ιδιαίτερες, υποκειμενικές, εικόνες της καθημερινότητας που φτιάχνουν με τον καιρό ιστορίες και αναμνήσεις. Με λίγα λόγια, εξοικειώνεται με τον χώρο. Έτσι οι χώροι αναμονής, ακόμη κι αν στιγματίζονται ως μη τόποι, τελικά έχουν τη δυνατότητα να **εγγραφούν στη νόηση** του καθενός με την ιδιαίτερη χροιά του τόπου.

Άλλωστε οι λέξεις και οι εικόνες των μη τόπων συμβαίνει να ριζώνουν μέσα στους τόπους κατά τη μεταφορά τους μέσα από αυτούς και αντίστροφα ο μη τόπος μπορεί να δανειστεί λέξεις και ονόματα από το περιβάλλον του.

Ο μη τόπος δεν υπάρχει ποτέ με μία καθαρή μορφή• οι τόποι ανασυντάσσονται μέσα σ' αυτόν. (...) Πρόκειται μάλλον για αντιτιθέμενες πολικότητες: ο τόπος δεν αναιρείται ποτέ εντελώς, ο μη τόπος δεν ολοκληρώνεται ποτέ τελείως. Είναι σαν παλίμψηστα όπου το μπερδεμένο παιχνίδι της ταυτότητας και των σχέσεων ξαναγράφεται αδιάκοπα.¹³

*Γκρίζα λαδομπογιά σταθμού
των υπεραστικών λεωφορείων
πράσινη αστυνομικού τμήματος
καφετιά πρωινού μικροκουρείου
άσπρη λερή ιατρείου που διανυκτερεύει
στην άλλη πλευρά του λιμανιού
φυστικιά οικογενειακού σελφ-σέρβις
δάπεδα πλαστικά με πατημένες τσίχλες
τραπέζια με φορμάικα ξεφτισμένη
λεία ταβάνια και δοκοί μπετόν
όλα στο ίδιο χρώμα να φωτίζονται
από τους ίδιους σωλήνες φθορισμού.
Αυτή η φθορίζουσα μαρμαρυγή
που δένει μεταξύ τους πόλεις
άγνωστες και απόμακρες του νότου.*

Τίτος Πατρίκιος, *Η μαρμαρυγή*, "Η ηδονή των παρατάσεων", σελ. 17

φ: στο μετρό της Αθήνας, πηγή: Δημήτρης Κονελόπουλος, behance.network

ΠΕΡΙ ΧΩΡΩΝ ΑΝΑΜΟΝΗΣ

Ο χώρος αναμονής δεν γεννήθηκε με τον σύγχρονο τρόπο ζωής, όμως με το πέρασμα του χρόνου έχει υποστεί μεταλλάξεις, έχει λάβει πολύπλοκες μορφές, τρόπους οργάνωσης και χρήσης, έχει καταστεί πεδίο σκέψης και αναθεώρησης για αρκετούς κοινωνιολόγους, ανθρωπολόγους και αρχιτέκτονες, αλλά και πεδίο ονειροπόλησης και δημιουργίας για συγγραφείς, ποιητές ή μουσικούς.

Παρόλα αυτά, η βάση του παραμένει σταθερή: ένας χώρος σηματοδοτημένος, ένα πλήθος, ανθρώπινες «ουρές», λιγοστά καθίσματα, κόσμος περιμένει.

Στη μικρού μήκους ταινία *Casus belli*, που είναι γυρισμένη στην Αθήνα του 2010, ο σκηνοθέτης χρησιμοποιεί διαφορετικών φύλων, ηλικιών, τάξεων και εθνικοτήτων που περιμένουν σε **εφτά διαφορετικές ουρές**, σε τελείως

ακριβώς αυτό το στοιχείο των **σύγχρονων πόλεων** για να φτιάξει τη δική του ιστορία. Απεικονίζει ανθρώπους διαφορετικά σημεία και διαφορετικές ώρες της ημέρας, δημιουργώντας μία ενιαία πανανθρώπινη σειρά.

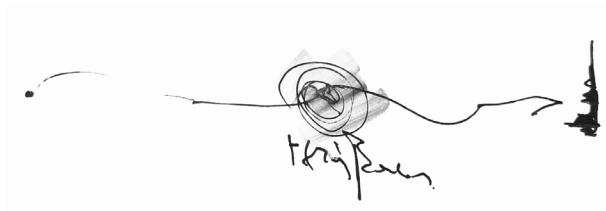
_ εν είδει ορισμού

Ο χώρος αναμονής είναι μία χωρική μονάδα, οσοδήποτε μικρή, στον ιστό της πόλης ή στον περιαστικό χώρο. Τα όριά του είναι συνήθως σαφή, όμως σε ορισμένες περιπτώσεις αναιρούνται, εν μέρει ή συνολικά, ώστε ο χώρος τελικά ορίζεται από ένα και μοναδικό κέντρο, ένα σημείο αναφοράς (ένα παράδειγμα για το τελευταίο θα μπορούσε να είναι μία στάση του υπεραστικού λεωφορείου αρκετά μακριά από τον κεντρικό σταθμό, όπου εκεί ο χώρος σημαίνεται από έναν στύλο με την αντίστοιχη ταμπέλα).

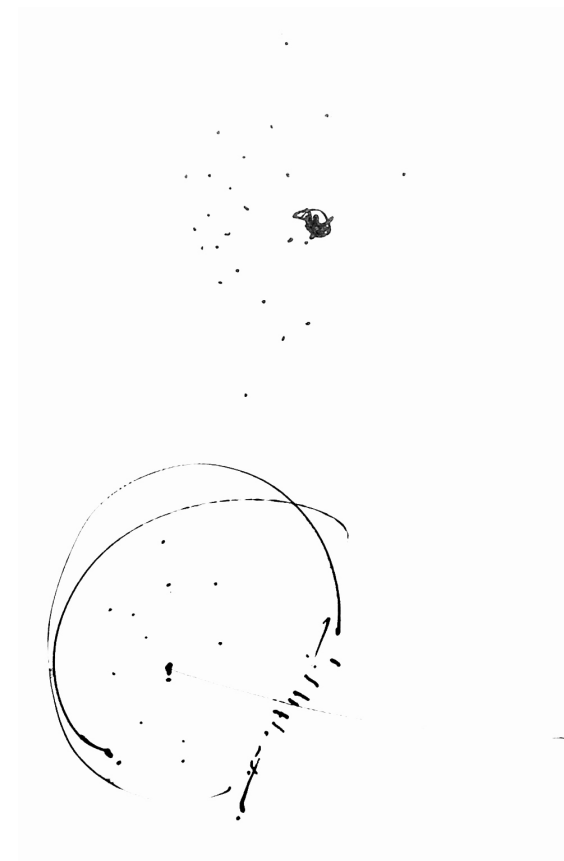
Ο ρόλος του είναι καθαρά λειτουργικός. Διέπεται από ένα **ατέρμονο χρονοδιάγραμμα** που οργανώνει τις ροές, την κινητικότητα και τις στάσεις μέσα και έξω από την πόλη. Θα λέγαμε κατά κάποιο τρόπο ότι είναι ο χώρος (και κατ' επέκταση ο χρόνος) που **μεσολαβεί** ανάμεσα στους ανθρώπους και τις πράξεις τους. Παρεμβάλλεται και προετοιμάζει το πέρασμα σε κάτι άλλο.

Θα μπορούσε ίσως να θεωρηθεί ένα κατώφλι. Ένας ενδιάμεσος χώρος, μεταβατικός, **ένας χώρος φίλτρο**. Πάντα σε αναφορά με ένα χώρο προέλευσης και ένα χώρο προορισμού, είναι μια διακριτή υπόσταση, που κατέχει το χώρο και το χρόνο της. Είναι έννοια χωρική και χρονική. Και η μετάβαση ανάμεσα σε ένα εδώ και ένα εκεί, ένα πριν και ένα μετά, εκφράζεται μέσα από μια κίνηση.¹⁴

Περπατώ - παύση - περιμένω - πράξη - ξανά από την αρχή.

14. Σταύρος Σταυρίδης, Από την πόλη οθόνη στην πόλη σκηνή, σελ. 285

Ο λειτουργικός τους ρόλος τα καθιστά περάσματα διεκπεραιωτικά. Πολλές φορές μοιάζουν να σπαταλούν το χρόνο και η πολλαπλή ή μακρά χρήση τους μπορεί να προκαλεί εξάντληση και εκνευρισμό. Άλλες φορές μπορεί να γίνουν χαρούμενα περάσματα, που θα σημαίνουν ένα νέο ξεκίνημα, μικρό ή μεγάλο. Συνολικά πάντως η **εμπειρία της διάβασης** μέσα από χώρους αναμονής που ορίζουν εκατέρωθεν δύο διακριτές πραγματικότητες, είναι διαδικασία δυναμικά ενεργή, κοινωνική, ουσιαστική.

φ: από την ταινία του Wim Wenders *Alice in the cities*

_ καταγραφή
χώρων αναμονής

σταθμός τρένου και το τρένο, σταθμός μετρό και ο συρμός, στάση λεωφορείου και το λεωφορείο, λιμάνι και το καράβι, σταθμός κτελ και το υπεραστικό λεωφορείο, στάση τραμ και το τραμ, **αεροδρόμιο** και το αεροπλάνο, τράπεζα, ταχυδρομείο, πιάτσα ταξί, φανάρι, εκδοτήριο εισιτηρίων, **φουαγιέ** θεάτρου, φουαγιέ σινεμά, συναυλιακός χώρος, ρεσεψιόν ξενοδοχείου, ρεσεψιόν πλοίου, αυτοκίνητο

αίθουσες αναμονής σε: νοσοκομείο, **ιατρείο**, κτίριο διοίκησης, φυλακή

Ουρές αναμονής σε σουπερμάρκετ, ταμείο, καφεστιατόριο σελφ-σέρβις, μπαρ, ATM, μπουτιλιάρισμα,

εν δυνάμει χώροι αναμονής ή **σημεία ραντεβού**: ένα παγκάκι, μια γωνία, ένα ρολόι, μία πόρτα

_ ΚΟΙΝΟΪ ΚΩΔΙΚΕΣ ΚΑΙ ΕΙΚΟΝΕΣ

Περιδιαβαίνοντας στους χώρους της αναμονής, εντοπίζουμε τις προφανείς διαφορές τους λόγω μεγέθους, λειτουργίας, αρχιτεκτονικής έκφρασης, σκοπού. Αναγνωρίζουμε εντούτοις κάποια κοινά χαρακτηριστικά μεταξύ τους, ένα σύνολο γενικών επιβεβλημένων τυπικών και άτυπων κανόνων και μία **κοινή γλώσσα** που μεταχειρίζονται οι χρήστες τους. Είναι στοιχεία που ταυτοποιούν τους χώρους και για την ακρίβεια διαμορφώνουν μία **ενιαία, καθολική ταυτότητα**. Βέβαια αυτά τα χαρακτηριστικά προσαρμόζονται στις ιδιαιτερότητες κάθε τέτοιου χώρου, καλύπτονται και αφομοιώνονται με τη συχνή χρήση, την επανάληψη και τη ρουτίνα. Άλλες πάλι φορές, μοιάζει να ανατρέπονται. Εντούτοις, εξακολουθεί να παραμένει ένα ορατό- αόρατο σύστημα κοινών πρακτικών και συμπεριφορών, **ένα γενικευμένο καθεστώς περί αναμονής**.

Προτού μιλήσω γι' αυτό το καθολικό σύστημα, θα αναφερθώ σε έναν **αρχετυπικό κανόνα**, εκείνον της προτεραιότητας. Με τον ένα ή με τον άλλο τρόπο, όλα τα ανθρώπινα όντα, υποβάλλονται στη δημιουργία μίας σχηματικής ή νοητής σειράς, ώστε να εξυπηρετηθούν σύμφωνα με τη χρονική στιγμή που καταφτάνουν στο χώρο. Κάτι, θα λέγαμε, που ισχύει από πάντα, και λαμβάνει διάφορες μορφές ανάλογα με τον τόπο, τον χρόνο και την κουλτούρα.

Στους σύγχρονους χώρους αναμονής, αυτή η τήρηση της **σειράς προτεραιότητας** είναι προαπαιτούμενο στοιχείο για να λειτουργεί σωστά ο χώρος, οπότε γίνεται συνεχής μνεία στο συγκεντρωμένο πλήθος, είτε με γραπτά τοιχοκολλημένα μηνύματα είτε με σχετικές ανακοινώσεις του προσωπικού- εκείνου που βρίσκεται να χειρονομεί μπροστά τους και του καλά κρυμμένου πίσω από κάμερες και μεγάφωνα.

Προφανώς σε χώρους όπου συρρέει μαζικά ο κόσμος για να περιμένει, όπως είναι τα μέσα μεταφοράς, η προτεραιότητα εξαντλείται στον γκισέ ή στο μηχάνημα αγοράς του εισιτηρίου. Έπειτα οποιαδήποτε έννοια προτεραιότητας αναιρείται δια παντός, αν και ο σχηματισμός μιας υποτυπώδους σειράς είναι αναπόφευκτος.

Ένας από τους **κοινούς τόπους** λοιπόν στους χώρους αναμονής, είναι η σικουμενικά γνώριμη εικόνα ενός μηχανήματος που εκδίδει χαρτάκια, τα οποία άλλοτε είναι νούμερα για σειρά προτεραιότητας και άλλοτε εισιτήρια, που κατά κάποιο τρόπο και τα δύο εξασφαλίζουν την είσοδο, την παραμονή και την αναμονή σε αυτούς. Γνωρίζει κανείς εκ των προτέρων ότι θα το συναντήσει σχεδόν αμέσως μετά την είσοδό του, αλλιώς κάποια γραπτή οδηγία θα τον οδηγήσει στο επιθυμητό σημείο, για να προσκομίσει το χαρτάκι- νούμερο ή εισιτήριο που θα σημάνει και το ξεκίνημα της αναμονής του. Έτσι, μπορεί αρκετά εύκολα να κινηθεί μέσα σ' αυτούς τους χώρους, ακόμη κι αν τους επισκέπτεται για πρώτη φορά, σε οποιοδήποτε μέρος του κόσμου κι αν βρίσκεται. η γλώσσα είναι πλέον καθιερωμένη.

Τα **γραπτά μηνύματα ορίζουν τη βασική συνθήκη κυκλοφορίας** μέσα στους χώρους αναμονής, σχεδόν όλες οι οδηγίες χρήσης τους είναι αναρτημένες σε τοίχους, σε οθόνες, σε πινακίδες κρεμασμένες από την οροφή ή σε ηχογραφημένα μηνύματα. Μηνύματα καθοδηγητικά, απαγορευτικά ή ενημερωτικά. Έτσι τα άτομα βρίσκονται να αλληλεπιδρούν μόνο με τα αναρίθμητα βοηθήματα: **κείμενα, οθόνες και ήχους**. Πρόκειται για μία **αφηρημένη, βουβή επικοινωνία** με τον χώρο, που εξομοιώνει τους χώρους και κάνει την αναμονή να μοιάζει με μία συνεχόμενη, παρατεταμένη διαδικασία στη διάρκεια της μέρας. Να χάνεται μέσα σε όμοιες εικόνες και όμοιους ήχους.

Εξαίρεται μάλλον ο επαναλαμβανόμενος ήχος που ακούγεται κάθε φορά που το ένα νούμερο διαδέχεται το άλλο στις φωτεινές ταμπέλες πάνω από τους πάγκους εξυπηρέτησης, για να επιστήσει την προσοχή του κόσμου στο χαρτάκι που έχει λάβει. Επιχειρεί να τους κρατά επαγρυπνείς έως ότου έρθει η σειρά τους, δίνοντας ένα ρυθμό στη διάρκεια, **ένα μέτρο στην αναμονή**.

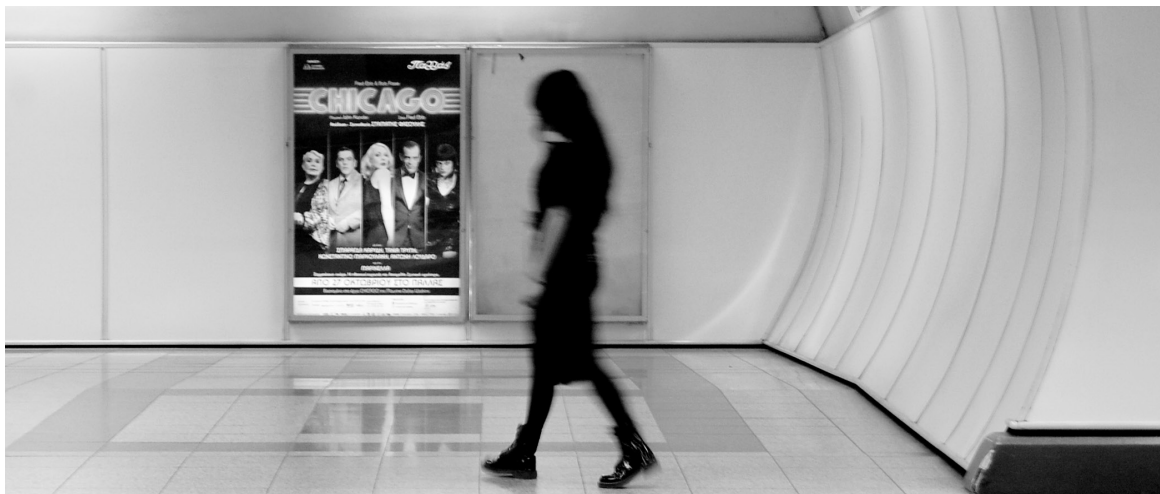
Αλλά αυτή η υπεραφθονία οδηγιών και σημάτων, που χαρακτηρίζει τους χώρους αναμονής, δίνει μία εντελώς **απροσδιόριστη ταυτότητα** στο χώρο, συχνά μη αναγνωρίσιμη. Ο χρήστης δυσκολεύεται να αφομοιώσει οπτικά αυτό το **ομοιογενές σύμπαν** παρ' όλη την ποικιλία του. Έτσι παρά την πλήρη καθοδήγηση, συνεχίζει να αισθάνεται κατά κάποιο τρόπο αποπροσανατολισμένος και αδυνατεί να βρει σημεία αναφοράς ή να επιλέξει μία θέση μέσα στο χώρο.

Σίγουρα, κάποια γνώριμα στοιχεία που εντοπίζει είναι οι **εικόνες**, οι γιγαντιαίες αφίσες που κρέμονται στους τοίχους, σε γυάλινους πίνακες ή σε πανέλα, και μπορεί να είναι ενημερωτικές αλλά κυρίως διαφημιστικές. Ο κόσμος της εικόνας διαπερνά τον κόσμο του ατόμου καθώς **η εικόνα λειτουργεί ως ανάμνηση, ως αναφορά, ως δημιουργία ή αναδημιουργία της φαντασίας**.¹⁵ Ενδεχομένως ο ρόλος των εικόνων να είναι αυτός: να εισάγουν τον χρήστη σε ένα πιο γνώριμο περιβάλλον, να δώσουν εκείνες την ταυτότητα που χρειάζεται ο χώρος. Ή, ακριβώς επειδή μπορούν να το κάνουν, τελικά να πετυχαίνουν και τον διαφημιστικό τους σκοπό.

15. Marc Augé, Για μια ανθρωπολογία των σύγχρονων κόσμων, σελ. 155
16. Σταύρος Σταυρίδης, Από την πόλη οθόνη στην πόλη σκηνή, σελ. 141-143

φ: από το εξώφυλλο του βιβλίου Από την πόλη οθόνη στην πόλη σκηνή

φ: μετρό Αθήνας, 2012

Δημιουργούνται λοιπόν **ιδιαίτερες σχέσεις μεταξύ των εικόνων και των ανθρώπων εν αναμονή**. Καθώς η προσοχή τους έχει χαλαρώσει, το βλέμμα που πλανιέται απρογραμμάτιστα γύρω, αιχμαλωτίζεται και βυθίζεται αθέλητα στις εικόνες που γεμίζουν το χώρο. Και ο λόγος δεν είναι μόνο η μαγική έλξη που ασκούν οι ίδιες αλλά και ο **χρόνος**, που εδώ όχι μόνο είναι **αρκετός ώστε το βλέμμα να σταθεί** και να περιεργαστεί την εικόνα, αλλά και διαφορετικός. Ο χρόνος της αναμονής είναι κάτι άλλο, περικλείεται σε ένα σύστημα κλειστό και αυτοτελές, και αποκομμένος από τον χρόνο της πόλης μοιάζει να ρέει διαφορετικά, εφήμερος και κενός περιεχομένου. Σ' αυτόν τον **έτερο χρόνο** στηρίζεται επίσης η δύναμη της εικόνας, για να προσελκύσει τη χαλαρή προσοχή και να υποδεχτεί σε έναν άλλο κόσμο, εκείνον που προτείνει, τις περιπλανώμενες σκέψεις. Το «αλλού» που προσφέρει η ίδια εμφανίζεται σαν ένας κόσμος με χαρακτήρα, ταυτότητα, προορισμό, έναν κόσμο που δανείζει φευγαλέα στον χώρο αναμονής. Έτσι, η προσχώρηση στην εικόνα, η εμπειρία που εκείνη προσφέρει, αντικαθιστά την εμπειρία του ίδιου του χώρου.¹⁶

_η αναμονή και η ταυτότητα

Μέσα στους δρόμους της πόλης το βλέμμα χάνεται ανάμεσα στους αγνώστους, τους προσπερνάει, ο άνθρωπος παρασύρεται απ' τη ροή και τη δύναμη του πλήθους, γίνεται ένα μαζί τους, μετέχει στην ανωνυμία. Οι χώροι αναμονής, ανακόπτοντας αυτή τη ροή, γίνονται **αφορμή** για να κοντοσταθεί, να κοιτάξει και να δει την ανωνυμία που τον περιβάλλει.

Κι αυτό, γιατί στο σύνολό τους αποτελούν ένα δημόσιο χώρο στάσης, που μονοπωλεί τον **δημόσιο χρόνο εν στάσει** στην καθημερινή πραγματικότητα. Ποιες άραγε αφορμές του δίνει η καθημερινότητα για να σταθεί ή να καθίσει σε δημόσιο χώρο, εσωτερικό ή εξωτερικό, και για αρκετό χρόνο, αν όχι για να περιμένει;

φ: πηγή Chris Artiga Oliver, behance network

Σ' αυτόν λοιπόν το χώρο σταματά και αναδιπλώνεται, παρατηρεί και επεξεργάζεται. Αντιλαμβάνεται προσωρινά τη θέση και την ταυτότητά του μέσα στο πλήθος, ασκεί κριτική και αυτοκριτική. Βιώνει δηλαδή τον ίδιο του τον εαυτό.

Μόνος του εν αναμονή, μέσα στη *διαλεκτική ταυτότητας-ανωνυμίας*¹⁷, ανάλογα με τις περιστάσεις, τις συγκυρίες και τις ψυχικές του μεταπτώσεις, **βρίσκει ή χάνει την ταυτότητά του**. Επιβεβαιώνει με άλλα λόγια την ατομικότητά του μέσα στη διαφορετικότητα του πλήθους, που άλλοτε γίνεται διασκεδαστική και άλλοτε απειλητική, και αποφασίζει με μία αυτόματη, ασυνείδητη διαδικασία αν θα διαφυλάξει το ατομικό του σχυρό ή αν θα αφεθεί να γίνει ένα με το αδρανισμένο πλήθος.

Κι αν αναγνωρίσουμε σε κάποιους απ' αυτούς τους χώρους στοιχεία μη-τόπου, τότε η εμπειρία τους, φέρνει το άτομο σε επαφή μόνο με μια άλλη εικόνα του εαυτού του, μία επιστροφή στον ίδιο, όπου η **μοναξιά** βιώνεται σαν υπερφόρτωση ή άδειασμα της ατομικότητας.¹⁸

Όμως τούτοι οι χώροι, φτιάχνουν από μόνοι τους **ταυτότητες**. Θα μπορούσαμε κατ' αρχήν να μιλήσουμε για την καθολική ταυτότητα του "αναμένοντα", του ανθρώπου που περιμένει. Έπειτα, εστιάζοντας στη διαφορετικότητα του κάθε χώρου αναμονής, ο άνθρωπος μεταμορφώνεται πρόσκαιρα σε επιβάτη, πελάτη, χρήστη, θεατή, **αποποιούμενος έτσι την ατομικότητά του**, για όσο χρόνο διαρκεί η αναμονή ή όσο εκείνος επιλέξει να κρατήσει αυτό το ρόλο. Γιατί σαν χώρος κατά βάση δημόσιος, ενέχει πάντα την **πιθανότητα κοινωνικοποίησης** και το βαθμό αυτής, όπου εκεί το άτομο επανακτά κατά κάποιο τρόπο τις ιδιότητές του ή εν τέλει εκείνες που επιθυμεί να προβάλλει.

17. Σταύρος Σταυρίδης, Από την πόλη οθόνη στην πόλη σκηνή, σελ.19

18. Marc Augé, Non-Places: Introduction to an Anthropology of Supermodernity, σελ. 79, 87

Αλλά ακόμη και στην περίπτωση της αποστασιοποίησης και του μοναχικού βιώματος της αναμονής, που είναι και η πιο πιθανή, η **κοινή ταυτότητα** σ' αυτούς τους χώρους λειτουργεί θετικά, καθώς τα άτομα αισθάνονται θεμελιακά αλληλέγγυα. Δημιουργεί μία ασφάλεια προκύπτουσα από τον κοινό στόχο, τις κοινές ανάλογες συμπεριφορές, τους κοινούς τρόπους χειρισμού και τη συμμετοχή όλων στην ίδια προσπάθεια να οικειοποιηθούν τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα του ρόλου στον οποίο έχουν μπει. Έτσι, η αίσθηση μοναξιάς γενικεύεται και γίνεται πιο ήπια, απαλείφοντας την αμηχανία που θα μπορούσε να νιώσει κάποιος όντας ολομόναχος, με αποτέλεσμα οι νέες γνωριμίες να φαντάζουν παραδόξως πιθανότερες συγκριτικά με το προφανώς πιο ζωντανό περιβάλλον ενός γεμάτου μπαρ στην πόλη.¹⁹

Αναμφίβολα η σχετική ανωνυμία που συνάδει με την **εφήμερη ταυτότητα** μπορεί να βιωθεί και ως απελευθέρωση. Άγνωστος μεταξύ αγνώστων, μπορεί κανείς να επιδοθεί σε εκείνο το **παιχνίδι ρόλων**, που ο Sennett υποστηρίζει ότι κάθε ανθρώπινο ον διαθέτει δυνητικά τις δημιουργικές ικανότητες να το παραστήσει, αρκεί να βρεθεί σε ένα περιβάλλον αποστασιοποιημένο από το εγώ του.²⁰ Και τον χρόνο εδώ, τον διαθέτει.

Ένας γνωστός μου που αναγκάζεται λόγω της δουλειάς του να περνάει πολύ χρόνο σε χώρους αναμονής, μου εξιστορούσε ότι πάντα ψάχνει, και συνήθως βρίσκει, έναν «φίλο μίας χρήσης», όπως τον ονομάζει. Ένα άτομο που θα το «χρησιμοποιήσει» στην πορεία για να κάνει την αναμονή του σύντομη, ευχάριστη και δημιουργική. Μπαίνοντας εκεί, παίρνει τα χαρτάκι με το νούμερο της σειράς του, βολιδοσκοπεί τον χώρο και κατευθύνεται προς το άτομο που εντόπισε και φιλοδοξεί να περάσει μαζί του τον επόμενο νεκρό χρόνο που αναγράφεται ως **μέσος χρόνος αναμονής** στο χαρτάκι που μόλις προσκόμισε. Δράττεται λοιπόν της ευκαιρίας του κενού χρόνου, της πρόσκαιρης ταυτότητας και της ασφάλειας της ανωνυμίας για να ανταλλάξει λόγια, θέσεις, πληροφορίες, ιστορίες ή ακόμη και νούμερο τηλεφώνου.

19. Alain de Botton, Μια βδομάδα στο αεροδρόμιο, σελ.109
20. Richard Sennett, Η τυραννία της οικειότητας. Ο δημόσιος και ο ιδιωτικός χώρος στον δυτικό πολιτισμό, σελ. 335

φ: ηλεκτρικός σιδηρόδρομος Αθήνας, γραμμή προς Πειραιά, Οκτώβρης 2012

φ: ΜΕΤΡΟ Αθηνών, αρχείο Ζαχαρούλας Παπαγεωργίου

ΑΣΤΙΚΟ ΤΡΕΝΟ_ ΤΟ ΜΕΤΡΟ

Όταν ο χρόνος της πόλης ολισθαίνει, βρίσκεται να κυλάει πάνω στις ράγες εκείνου του δικτύου που την καθορίζει. ²¹

21. Σοφία Κριμίζη, Ο Baudelaire και ο Benjamin στο Παρίσι του μετακινούμενου χρόνου, σελ. 59

φ: είσοδος του μετρό στο σταθμό Ομόνοιας, 2012

«Παρακαλώ, περιμένετε...»

Αίθουσες αναμονής, ουρές αναμονής, κίνηση, συνωστισμός, ένα ποτάμι διερχομένων σταματάει προσωρινά, περιμένει και φεύγει. Μία συνθήκη της σύγχρονης καθημερινής ζωής, που συνήθως φέρνει αυτόματα στο νου μία εικόνα: **τον υπόγειο σιδηρόδρομο του μετρό.**

Το υπόγειο τρένο, ως το κατεξοχήν μέσο μεταφοράς στην πόλη, συγκρατεί **χρόνο ενεργό**, σπαταλημένο μέσα σε υπόγειες διαδρομές και στάσεις. Είναι ο χρόνος της μετακίνησης που, όπως είδαμε, μεταφράζεται σήμερα ως **χρόνος αναμονής**. Το μετρό (όπως πιθανόν και όλα τα υπόλοιπα μέσα) θα μπορούσε να θεωρηθεί **καθόλα** ένα σύστημα που βάζει τον χρήστη του σε κατάσταση αναμονής• από τις κυλιόμενες σκάλες μέχρι τις αποβάθρες και τα κατάμεστα βαγόνια - ακόμη κι αν εκείνο που συνδέει τα παραπάνω είναι ένα ταχύτατο βάδισμα, αν όχι τρέξιμο.

Ο άνθρωπος καταδύεται σε έναν άλλο κόσμο, μέσα από σημειακές τομές διεσπαρμένες στην πόλη, και καθυποβάλλεται εξολοκλήρου τόσο από τον μεταβατικό αυτό χώρο όσο και από τον **μεταβατικό χρόνο**.

Η ακρίβεια του χρονοδιαγράμματος, η καθορισμένη διάρκεια, η προτετελεσμένη μετάβαση, παραδίδουν το πνεύμα στη ροή του χρόνου και **το σώμα καθοδηγείται από το χώρο**, μέχρι τη στιγμή που θα αναλάβει και πάλι την ιδιότητα του συνδιαμορφωτή των καταστάσεων.

Το μετρό εξυπηρετεί ένα σκοπό, **το πέρασμα**. Είναι ένα μέσο, ένα εργαλείο μετάβασης, βρίσκεται κανείς εκεί προκειμένου να βρεθεί κάπου αλλού. Ο τόπος αυτός δεν αποτελεί προορισμό της πλειοψηφίας που συρρέει αδιάκοπα στις υπόγειες στοές του (εξαιρούμε μάλλον τους άστεγους, τους επαίτες, τους πλανόδιους μουσικούς), αλλά υποχρεούται να αφιερώνει ένα μέρος του χρόνου του εκεί. Ο ίδιος ο χώρος άλλωστε, με τους νόμους, τους κανόνες και τις απαγορεύσεις του, τον ωθεί να περάσει και να φύγει, **να μη σταθεί**.

Δεν θα μπορούσε να παραμείνει για περισσότερο χρόνο απ' όσο διαρκεί η υπόγεια διαδικασία, να καθίσει τρώγοντας ή πίνοντας τον καφέ του, να χασομερήσει καπνίζοντας, να ανασυγκροτηθεί στον καθρέφτη μιας τουαλέτας προτού αναδυθεί ξανά στην επιφάνεια, να τραβήξει φωτογραφίες. Οι σύγχρονοι χώροι υπόγειου περάσματος αποκλείουν απ' τους κόλπους τους την εξασφάλιση πρωταρχικών αναγκών, αλλά όλως παραδόξως επιτρέπουν ένα ασύμβατο με τη φύση τους εμπόριο: μπορεί κανείς να αγοράσει ένα βιβλίο, μία ανθοδέσμη, να βγάλει αντικείμενα για το σπίτι του ή να επιδιορθώσει το χαλασμένο του τακούνι.

Πρόκειται όμως για μια συνθήκη που τελικά αφομοιώνεται και γίνεται κανόνας, όπως συμβαίνει με τα περισσότερα πράγματα• ο κάτοικος της σύγχρονης πόλης, ο συχνός χρήστης του μετρό, ενδίδει στο χώρο, τον ακολουθεί και τον παρακολουθεί, χωρίς να εντυπωσιάζεται.

22. Το μετρό -με τις ώρες αιχμής του, το στρίμωγμα στα βαγόνια, τους σταθμούς του, τους άστεγους, τις διαφημίσεις, τους διαδρόμους του, τις σπανιότητες κυλιόμενες σκάλες, τις πολύ απότομες σκάλες, τα αντιτρομοκρατικά μηνύματα επαγρύπνησης, τις βελούδινες φωνές που αναγγέλλουν στον ίδιο τόνο μία απεργία, την αυτοκτονία κάποιου επιβάτη ή την ανακαίνιση ενός σταθμού, τις ανάμεικτες μυρωδιές του και τους ιδιαίτερους ήχους του- το μετρό δεν είναι ένας μη τόπος. Marc Augé, Ξανά στο μετρό, σελ. 28-29

23. ο.π. σελ. 29

φ: σταθμός
Πανεπιστήμιο, 2012

Το μετρό δεν είναι ένας μη τόπος.²² Βρίσκεται βέβαια στο ίδιο κουβάρι με όλους τους υπόλοιπους μη τόπους, προσαρτά όλα τα χαρακτηριστικά που μπορεί να διαθέτουν (αυτόματα μηχανήματα, οθόνες, ηχογραφημένα μηνύματα, αποστειρωμένες αίθουσες), θεωρητικά ανήκει σε αυτούς και η πρωταρχική βίωσή του δίνει ακριβώς αυτή την απροσδιόριστη αίσθηση του μη τόπου.

Κάποιες φορές βέβαια, αυτή η αρχική εμπειρία του υπόγειου τρένου, προτού επιτελέσει το έργο της η συνήθεια, μπορεί συνειρμικά να γεννήσει μνήμες από ταξίδια, από άλλες εμπειρίες τέτοιων χώρων, και να του προσδώσει μία διαφορετικού τύπου οικουμενικότητα, μία μυθική σύνδεση με τον υπόλοιπο κόσμο.

Όμως το μετρό είναι **τόπος βιωμένος**, η συχνότητα και η καθημερινή ιεροτελεστία, τον καθιστούν χώρο έντονα προσωπικό, αν και δημόσιο. Ένα χώρο που ο καθένας μπορεί να **ιδιοποιηθεί** ένα κομμάτι του. Με τη συχνή χρήση αποκτά κανείς ιδιαίτερες συνήθειες για το πώς θα κινηθεί και πού θα σταθεί, πώς θα περιμένει και αν θα καθίσει, ένα είδος ασυνήθιστης οικειότητας, που δεν έχει να κάνει μόνο με τις εικόνες και τις αναμνήσεις αλλά και με μία αντανάκλαστική συμπεριφορά του σώματος. Είναι αυτό που ο Augé περιγράφει ως **σωματική οικειότητα**, μετρήσιμη με το ρυθμό που κατεβαίνει τις σκάλες, με την ακρίβεια της κίνησης που εισάγει το εισιτήριο στη σχισμή της εισόδου στο δίκτυο, ή με την επιτάχυνση του βήματος, μόλις το αυτί πιάνει τον ήχο της άφιξης του συρμού στο σταθμό.²³

_ διάδρομοι και κυλιόμενες σκάλες

Η μετάβαση από τον χώρο της πόλης στον υπόγειο χώρο του σταθμού, με άλλα λόγια το κατώφλι αυτού του χώρου, **σημαίνεται από μία σκάλα**, δίπλα στην οποία υπάρχουν πάντα δύο αντίστοιχες κυλιόμενες, μία ανόδου και μία καθόδου. Οι τελευταίες αποτελούν το κυρίως μέσο που μεταχειρίζονται οι περισσότεροι χρήστες για να μεταβούν στον υπόγειο σιδηρόδρομο. Ελάχιστοι είναι εκείνοι που τολμούν την κατάβαση ή χειρότερα την ανάβαση με τη συμβατική σκάλα, καθώς και εκείνοι που στέκονται στη σειρά για να πάρουν το ασανσέρ. Ο χρήστης που θα αποφασίσει να ανεβοκατέβει με τα πόδια και να επιβάλει στο σώμα του να κινηθεί ενώ δεν υποχρεούται να το κάνει, φαντάζει αξιοπερίεργο θέαμα.

Η ίδια εικόνα εμφανίζεται και σε όλες τις υπόλοιπες μεταβάσεις από επίπεδο σε επίπεδο έως ότου οι χρήστες φτάσουν στην αποβάθρα ή το αντίστροφο. Ακίνητοποιούνται και στοιχίζονται στη δεξιά πλευρά της κυλιόμενης κλίμακας, σχηματίζοντας **μία ακατάπαυστη ανθρώπινη ουρά εν κινήσει**, και αφήνοντας χώρο σ' εκείνους που βιάζονται κατά τι περισσότερο να μπουν στο ρόλο του επιβάτη. Ο χρόνος άλλωστε είναι προκαθορισμένος.

Τα δευτερόλεπτα που διαρκεί αυτή η **κυλιόμενη** αναμονή, βρίσκονται μέσα στο **καθημερινό τελετουργικό** του καθενός, άρα θα πρέπει να είναι πολύ ισχυρός ο λόγος που θα επιφέρει κάποια αλλαγή στο βήμα.

φ: αρχείο Ζαχαρούλας Παπαγεωργίου

Σε όλη αυτή τη διαδοχική κατάβαση, που αποτελεί και το πρώτο κομμάτι της αναμονής, ο χρήστης κατευθύνεται από γραπτές οδηγίες, **ονόματα και σύμβολα**.

Αγοράζοντας το εισιτήριό του ή την κάρτα απεριορίστων διαδρομών, διαγράφει μια καθοδική πορεία γεμάτη ήχους και λέξεις, μέχρι την τελική διακλάδωση όπου θα πρέπει να ανιχνεύσει τη στάση προορισμού του επάνω σε έναν διαγραμματικό χάρτη και να επιλέξει ποια διεύθυνση του τρένου θα ακολουθήσει. Με τον καιρό, η επιλογή αυτή γίνεται μηχανικά, αρκεί ίσως μια κλεφτή ματιά στον χάρτη για επιβεβαίωση.

Η ησυχία του μετρό διαρρηγνύεται από τα ηχογραφημένα **μηνύματα** που αναγγέλλουν απεργίες, κυλιόμενες σκάλες εκτός λειτουργίας, προειδοποιήσεις για πορτοφολάδες, και από ένα αδιάλειπτο βουητό παπουτσιών που διασταυρώνονται στα πεντακάθαρα μάρμαρα του δαπέδου.

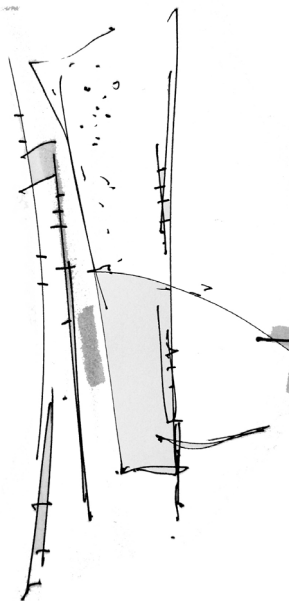
Το μέγεθος των διαφημίσεων που κρέμονται στους κατακόρυφους ή κίλους τοίχους των διαδρόμων, επιτρέπει το διάβασμά τους μόνο από απόσταση, μ' ένα στιγμιαίο βλέμμα και με γοργό βάδισμα. Ούτως ή άλλως οποιαδήποτε στάση στη μέση του διαδρόμου που θα ανέκοπτε τη ροή, θα προκαλούσε αυτοστιγμαί τα σχόλια των υπολοίπων. Οι μελλοντικοί επιβάτες παραδομένοι στο χώρο, ακολουθούν την αόρατη προσταγή της μετάβασης.

φωτογραφίες από το μετρό της Αθήνας

_ α π ο β ά θ ρ α

Η αποβάθρα είναι ο χώρος που **ταυτίζεται** κατεξοχήν με την έννοια της στάσης και της αναμονής του τρένου. Ένας επιμήκης χώρος οριοθετημένος από έναν τοίχο με μεγάλους υαλοπίνακες, άλλοι με μόνιμα αναρτημένους τους χάρτες του μετρό και άλλοι έτοιμοι να δεχτούν τις τρέχουσες διαφημίσεις. Το αντίκρυ όριο υλοποιείται από μία γραμμή στο πάτωμα που υπενθυμίζει στον κόσμο να μην πλησιάζει στην άκρη της αποβάθρας, η οποία αποτελεί και το φυσικό όριο με τις ράγες. Μοναδικός εξοπλισμός του χώρου είναι κάποια λίγα καθίσματα ανά ομάδες ή ενιαίοι πάγκοι που φιλοξενούν τους πρώτους τυχερούς, πλην άτυχους, που χάνοντας τον προηγούμενο συρμό μπροστά στα μάτια τους, βρίσκονται να περιμένουν τον επόμενο σε έναν κενό χώρο που θα ξαναγεμίσει τάχιστα. Οι υπόλοιποι κατανέμονται, μάλλον άνισα, στον ελεύθερο χώρο. Στον χώρο που πρόκειται να περάσουν τα επόμενα έξι λεπτά του χρόνου τους ανάμεσα σε πλήθος αγνώστων, συνήθως αφηρημένοι, σπανίως προσηλωμένοι σ' αυτό το πλήθος που ολοένα τους κυκλώνει. (Η περίπτωση της προσήλωσης αναφέρεται σε ανθρώπους που ενώ διακατέχονται από αισθήματα κλειστοφοβίας ή αγοραφοβίας, δεν παύουν να χρησιμοποιούν το μετρό).

πρόσωπα στο μετρό,
σκίτσο της Molly Ostertag,
πηγή behance network

"..απαλλαγή από την επήρεια της πόλης. Το σώμα δεν είναι πια ζωσμένο απ' τους δρόμους που το στρίβουν και το γυρίζουν σύμφωνα μ' έναν ανώνυμο νόμο. ούτε κατακυριευμένο, παίκτης ή πιόνι, από τη βουή τόσων διαφορών..."

Michel De Certeau, Επινόώντας την καθημερινή πρακτική, σελ.244

φ: πηγή behance network

Ο τρόπος που καταλαμβάνουν το χώρο είναι αυθόρμητος και σπασμωδικός, βιάζονται να βρεθούν πάνω σ' εκείνη την πλατφόρμα αναμονής, χωρίς να προβληματίζονται ιδιαίτερα για την ορθότητα του σημείου που έχουν σταθεί, το οποίο ενδεχομένως να κλείνει τη ροή κυκλοφορίας. Κι αυτό, γιατί το ανώνυμο πλήθος που διασταυρώνεται σ' αυτούς τους υπόγειους χώρους είναι κατά κάποιον τρόπο **υπνωτισμένο**, κυκλοφορώντας εκεί με όλες τις σκοτούρες, **τις αναμνήσεις, τα σχέδια, τις συγκινήσεις, τους καταναγκασμούς και τις αντιφάσεις του.**²⁴ Εν ολίγοις, με όλο του τον εαυτό.

24. Marc Augé, Ξανά στο μετρό, σελ. 23

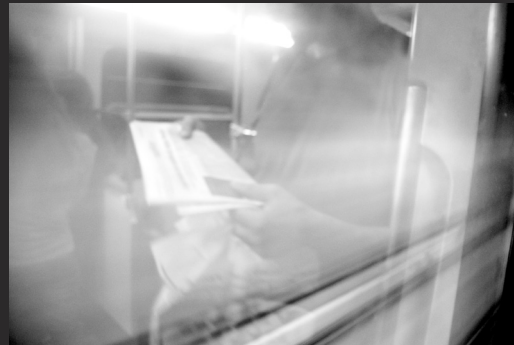
Χαζεύει εκούσια ή ακούσια τις αφίσες, τα εικονογραφημένα σχόλια στις οθόνες, τα λεπτά που υπολείπονται μέχρι την άφιξη του τρένου, τη θερμοκρασία και τον καιρό που μοιάζουν περιέργα ξένα και αποκομμένα από τις σταθερές κλιματικές συνθήκες του χώρου. **Ο χρόνος αυτός της αναμονής που σκοπό του έχει το επόμενο, το μέλλον, εισάγει τους επιβάτες σε μία παθητική κατάσταση παρούσας απουσίας, ικανής τόσο να διαρκέσει όσο και να ανατραπεί.**

Άλλοι παρόλα αυτά πηγαινοέρχονται. Για να περάσει πιο γρήγορα η ώρα. Μία κίνηση που γίνεται μηχανικά και σβήνει τη διάρκεια του χρόνου κάτω από τα βήματα. Ίσως πάλι, μια ορμέμφυτη κίνηση που πηγάζει απ' το ένστικτο εκείνο που ορίζει ότι, για να φτάσει κανείς κάπου, πρέπει να περπατήσει.

Ασυνείδητα παιχνίδια με το χρόνο. Ακόμη και στον τρόπο που οι επίδοξοι επιβάτες σπεύδουν να διασχίσουν την αποβάθρα, πολλές φορές σχεδόν ολόκληρη, προκειμένου να σταθούν ακριβώς στο σημείο που έχουν εντοπίσει ότι βρίσκεται η σκάλα εξόδου ή πιθανής ανταπόκρισης στον σταθμό προορισμού τους. Μία αίσθηση ότι εξαπατούν και τελικά νικούν το χρόνο, ότι έχουν σχεδόν φτάσει.

φ: αρχείο Ζαχαρούλης Παπαγεωργίου

_ το βαγό νι

Το τρένο εισέρχεται στο σταθμό. Η ακινητοποιημένη, πολύχρωμη μάζα εισχωρεί στα βαγόνια για να ακινητοποιηθεί ξανά. Όρθιοι ή καθιστοί, σε εξαιρετικά κοντινή πλέον απόσταση, οι επιβάτες βρίσκονται στην τελική ευθεία για τον προορισμό τους. Αφηρημένοι, διαβάζοντας το βιβλίο τους, ακούγοντας μουσική στα ακουστικά τους, ξεφυλλίζοντας τον δωρεάν τύπο που προσκόμισαν κατά την είσοδό τους στο σταθμό, παραδίνονται σε μία χωρική και χρονική μετατόπιση, πάντα την ίδια.

Ενδεχομένως αυτή η **κινούμενη αναμονή**, η εξαιρετικά περιοριστική, προσδίδει ένα αίσθημα ελευθερίας, που πηγάζει απ' το γεγονός ότι σε στάση ακινησίας οι επιβάτες δεν μπορούν να κάνουν και πολλά πράγματα ούτε να επιδοθούν στις προηγούμενες άσκοπες βόλτες. Άρα είναι απόλυτα ελεύθεροι να απολαύσουν συνειδητά την κατάσταση του αναμένοντα, άπραγοι, απαλλαγμένοι από οποιαδήποτε υποψία ή τύψη σκηνικής.

Ο Μπασελάρ σημειώνει: *Ας ακολουθήσουμε, λοιπόν, την προοπτική της ραθυμίας μας: το άτομο ακτινοβολεί και υπάρχει συχνά, χρησιμοποιεί μεγάλο αριθμό στιγμών, εντούτοις δεν χρησιμοποιεί όλες τις στιγμές. Και συνεχίζει: Η ανάμνηση των χαρούμενων στιγμών είναι κιόλας τύψη, όταν συγκρίνουμε αυτές τις ώρες της πλήρους ζωής με τις αργές ώρες που είναι σχετικά φτωχές, με τις νεκρές ώρες που είναι κενές, με τις ατελεύτητα εχθρικές ώρες που δεν προσφέρουν τίποτα.*²⁵

Στο βαγόνι όμως, όπου σαν πράξη ορίζεται η αναμονή, έχουν ένα ισχυρό άλλοθι για να μην αξιοποιήσουν τη στιγμή.

Βυθίζονται έτσι σε μία ημι-ύπνωση καρτερική. Με βλέμμα χαμένο και συνάμα προσεκτικό, παρακολουθούν την **παρέλαση των σταθμών**, ολόενα και πιο κοντά στην αποβίβασή τους. Εδώ τα ηχογραφημένα μηνύματα αναφωνούν τους σταθμούς μέσα στην υπόγεια διαδρομή, συνθέτοντας ασυναίσθητα ένα ποίημα που ο επιβάτης καταλήγει να το αποστηθίζει. «Επόμενη στάση, σταθμός Λαρίσης. Σύνδεση με ΟΣΕ και προαστιακό σιδηρόδρομο». Και στα αγγλικά: «Next station, Larissa station. Connection with national and suburban railway».

*Το βέβαιο είναι ότι, για τον εξοικειωμένο με το μετρό, η λιτανεία των διαδοχικών σταθμών που προηγούνται της άφιξης ή της ανταπόκρισης, είναι σαν ένα βωβό ρεφρέν που το σιγοτραγουδάει διαρκώς(...) Αποτελεί μέρος του μύχιου μουρμουρίσματος (λέξεις, ονόματα, φράσεις, ποικίλοι ήχοι, μουσικά αποσπάσματα).*²⁶

Η **ονοματολογία** των σταθμών αποτελεί ένα κοινό για όλους λεξιλόγιο. Οι λέξεις αυτές, που έξω από το σύστημα του μετρό σημαίνουν εντελώς διαφορετικά πράγματα, γίνονται ένας κοινός κώδικας για το πλήθος. Εδώ οι λέξεις ηχούν μόνο σταθμούς και τις γραμμές που τους ενώνουν. Αρκεί ίσως να αναλογιστούμε τη διαφορετικότητα της απάντησης που θα δοθεί, σε κάποιο δρόμο της πόλης ή αντίστοιχα σε κάποιο σταθμό του μετρό, σε μία ενδεχόμενη ερώτηση του τύπου *Πώς να φτάσω στην Ομόνοια;* ο νους θα διατρέξει δύο διαφορετικούς χάρτες για να μπορέσει να απαντήσει.

25. Gaston Bachelard, Η εποπτεία της στιγμής, σελ. 71,72
26. Marc Augé, Ξανά στο μετρό, σελ. 14

φωτογραφίες του Ryan Maxwell, πηγή behance network

Η εναλλαγή των σταθμών μέσα στην ομοιότροπη σκοτεινή πορεία, αφήνει μία απaráλλαχτη γεύση ίδιων εικόνων, ταυτόσημων, γυαλιστερών αλλά παράλληλα μουντιών. Ίδια χρώματα, ίδια υλικά, στο ίδιο σημείο πάντα τοποθετημένα, κάνουν το βλέμμα να πλήττει. Στοιχείο και αυτό των μη τόπων, που μοιάζουν να αναπαράγουν χώρους συγγενείς.

Τότε ο ρόλος των έργων τέχνης που κοσμούν τους καμπύλους τοίχους της αποβάθρας (και ενίοτε τους διαδρόμους των σταθμών) είναι να δώσει το στίγμα της διαφορετικότητας, της ξεχωριστής ταυτότητας του εκάστοτε σταθμού. Πολύ συχνά κάποιος δε χρειάζεται καν να διαβάσει το όνομα της στάσης, παρά μόνο να διακρίνει το καλλιτέχνημα που συνειρμικά γεννά το όνομα.

Σ' αυτούς τους χώρους, σπάνιως τα έργα τέχνης βρίσκονται εκεί προς θαυμασμό, αλλά περιορίζονται σε ένα ρόλο **στοιχείου ταυτοποίησης**. Κάτι παρόμοιο συμβαίνει και με τα **ιστορικά εκθέματα**. Με τη διαφορά όμως, ότι πέραν της ταυτοποιητικής λειτουργίας, εισάγουν στον υπόγειο χώρο ένα στοιχείο της πόλης που εξελίσσεται από πάνω, ένα κομμάτι του παρελθόντος που εκείνη διατηρεί. Κάπως έτσι το ιστορικό παρελθόν, ο τόπος, μουσειοποιείται και εκτίθεται, αλλά δεν ενσωματώνεται στο χώρο. Αρκείται στον αναγνωριστικό του ρόλο.

27. Από το ντοκιμαντέρ, Είδωλα της πόλης. Κάτω από την πόλη, επιστημονική επιμέλεια Γιώργος Σημαιοφορίδης, Γιώργος Τζιφτζιλιάκης, παραγωγή ΕΡΤ, 1993

φ: έργο του Νίκου Κεσσανλή στο σταθμό του μετρό Ομόνοια

απέναντι σελίδα: αρχείο Ζαχαρούλας Παπαγεωργίου

Τα ρυθμικά φώτα της σήραγγας δίνουν το μέτρο του χρόνου. Ο χώρος έχει χαθεί. Ο επιβάτης πλέον δεν λαμβάνει εικόνες απ' το εξωτερικό περιβάλλον και περιορίζει το βλέμμα του στα τεκταινόμενα εντός του βαγονιού. Παρακολουθεί την πορεία του στους συμπιεσμένους χάρτες που βρίσκονται πάνω από τις συρόμενες πόρτες και αυτοπροσδιορίζεται ανάλογα με το χρώμα πάνω στο οποίο κυλάει. Οι κουκίδες των σταθμών, ισοκατανεμημένες στις πολύχρωμες ευθείες, δίνουν μία παραπλανητική εντύπωση για τις αποστάσεις, το χρόνο και την πραγματική εικόνα της πόλης. Οι χάρτες αυτοί ανήκουν σε μία άλλη πόλη, παράλληλη με την πραγματική, μία **υποπόλη** συνδέσεων και μετακινήσεων²⁷, που αλληλοεξαρτώνται.

Εντούτοις αυτά τα σχέδια των υπόγειων δικτύων μιλούν για τους νέους όρους της πόλης, πολύ πριν η ίδια προλάβει να πληροφορήσει τους κατοίκους της, μέσα από την επέκταση του δικτύου, την προσθήκη σταθμών στις υφιστάμενες γραμμές, τους νέους κόμβους.

Εν τέλει, το μετρό, είναι ο καθημερινός χώρος αναγκαίας συνάντησης και παροδικής συνύπαρξης του ετερόκλητου πλήθους της πόλης• ο αναντικατάστατος χώρος που εξυπηρετεί το αστικό ταξίδι. Με κυκλική διαδοχή, η αναμονή λαμβάνει διαφορετικές μορφές: στατική αναμονή, κινούμενη αναμονή. Στο σύνολό της όμως έχει ένα χαρακτήρα κενής, καθαρής μετάβασης, κάτι σαν άδειασμα από τη σκόνη της πολύβουης πόλης, μία προσωρινή αποκοπή από το αστικό σύμπαν. Έτσι που γίνεται πιο έντονα αντιληπτή η μεταβατικότητα και η ρευστότητα του χώρου, το πέρασμα που οδηγεί σε κάτι άλλο. Και τα ερεθίσματα του χώρου, χειραφετημένα κι αυτά από την πόλη, κάνουν την αναμονή στο μετρό να προσομοιάζει μία γιγαντιαία παρένθεση ανάμεσα σε δύο κόσμους.

φ: Αίβη 1978, του Raymond Depardon

ΥΠΕΡΑΣΤΙΚΟ ΤΡΕΝΟ_ ΤΟ ΤΑΞΙΔΙ

Ο σύγχρονος άνθρωπος ταξιδεύει συνεχώς. Πέρα από το καθημερινό αστικό ταξίδι, πραγματοποιεί πολλά υπεραστικά, εκτός της πόλης που διαμένει. Ταξίδια υποχρεωτικά για λόγους εργασίας, ταξίδια προαιρετικά, προσωπικά, για λόγους ξεκούρασης και αναψυχής. Ταξίδια ευχάριστα διαλείμματα, ανατροπές της ρουτίνας. Ταξίδια με τρένο, με αεροπλάνο, με λεωφορείο, με καράβι, ταξίδια με το αυτοκίνητο. Το πυκνό δίκτυο όλων αυτών είναι στη διάθεσή του και τον καλεί. Οι βαλίτσες του *Tulse Luper*²⁸ στην ομώνυμη ταινία, είναι η ιδανική αλληγορία των καιρών μας. Οι άνθρωποι βρίσκονται σε κίνηση όσο ποτέ.

*Τι μπορούμε να μάθουμε για τον κόσμο; Από τη γέννηση ως το θάνατό μας, τι ποσότητα χώρου μπορεί να ελπίζει το βλέμμα μας ότι θα σαρώσει; Πόσα τετραγωνικά εκατοστά του πλανήτη Γη θα' χουν αγγίξει οι σόλες μας;*²⁹

28. Ο *Tulse Luper*, δημιούργημα του σκηνοθέτη Peter Greenaway, είναι συλλέκτης βαλιτσών, στις οποίες συγκεντρώνει υλικές αναμνήσεις και τις αφήνει σκόρπιες σε όλο τον κόσμο. Ενενήντα δύο βαλίτσες που τελικά διηγούνται την ιστορία του. Τριλογία ταινιών *The Tulse Luper Suitcases*.
29. Georges Perec, *Χορείες χώρων*, σελ. 107

φ: πηγή διαδικτυο

30. Michel de Certeau, Επινοώντας την καθημερινή πρακτική. Η πολύτροπη τέχνη του πράττειν, σελ. 274-275

Το ταξίδι ως εμπειρία ενός νέου τόπου, ως πέρασμα στο καινούριο, στο διαφορετικό, στο άλλο, επαναλαμβάνει μία **εμπειρία πρωταρχική** και αποφασιστική, εκείνη του πρώτου ταξιδιού, της γέννησης, της αναγνώρισης του εαυτού και της σύλληψης του χώρου. Γράφει ο Μισέλ ντε Σερτώ: «*Ωστε λοιπόν, χρησιμοποιώ στην πράξη τον χώρο σημαίνει επαναλαμβάνω τη θριαμβευτική και σιωπηλή εμπειρία της παιδικής ηλικίας• σημαίνει, μέσα στον τόπο, είμαι άλλος και περνάω μέσα στον άλλο.*»³⁰

Από πού ξεκινάει ένα ταξίδι; Από το σημείο άφιξης στον προορισμό με τις αποσκευές στο χέρι; Από το σημείο αναχώρησης; Από ένα βαγόνι τρένου;

Στην πραγματικότητα, το ταξίδι ξεκινάει από μια καρέκλα, έναν καναπέ, ένα κρεβάτι, στο σπίτι, στη δουλειά ή στο δρόμο, τη στιγμή που κάποιος παίρνει την απόφαση να το πραγματοποιήσει. Ακριβώς αυτή είναι η στιγμή όπου η φαντασία αρχίζει να πλάθει ένα ιδεατό ταξίδι, να καταστρώνει σχέδια, να ονειρεύεται και να δημιουργεί πλασματικές στιγμές στο παρόν που κατευθύνονται στο μέλλον.

Μια ολόκληρη σειρά πραγμάτων θα λάβουν χώρα στο εξής, μία οργάνωση αντικειμένων, πληροφοριών, προγραμμάτων, σκέψεων, μια **προετοιμασία** πρακτική και ψυχική. Το ταξίδι αρχίζει να παίρνει σάρκα και οστά στη φαντασία του ταξιδιώτη πολύ πριν ο ίδιος φτάσει σε μία αποβάθρα ή στον προορισμό του.

Όλη αυτή η διαδικασία του **φαντασιακού ταξιδιού** προσδιορίζεται από μια έντονη αίσθηση αναμονής, που ενεργοποιείται τη στιγμή της απόφασης, και μέχρι να λάβει τη μορφή της έμπρακτης αναμονής στους χώρους που συνδέονται με το ταξίδι, παρουσιάζεται κυρίως με την έννοια της **προσμονής**. Εκείνο δηλαδή το είδος αναμονής που κάνει τον χρόνο να επιμηκύνεται και να μετρά ανάποδα: είκοσι δύο μέρες, είκοσι μία, είκοσι, δέκα εννιά συν κάποιες ώρες, έφτασε το αύριο. Κι αυτό συμβαίνει γιατί η προσμονή λειτουργεί **επιλεκτικά** και απλουστευτικά,³¹ διαλέγει συγκεκριμένες στιγμές του κατοπινού ταξιδιού σχηματίζοντας τρόπον τινά ένα φιλμ από ζωντανές και μαγευτικές εικόνες, ποιώντας ένα ταξίδι γεμάτο ουσία και νόημα. Μια λειτουργία συναφή με εκείνη που επιτελεί η μνήμη μετά την επιστροφή.

Στο ταξίδι λοιπόν, ο ταξιδευτής διέρχεται από ορισμένα στάδια: μετά το ιδεατό ταξίδι και την προσμονή, περνάει στην έμπρακτη αναμονή εντός του σταθμού και στην αποβάθρα, για να καταλήξει στο **πραγματικό ταξίδι** που ξεκινά μέσα στο βαγόνι του τρένου και ολοκληρώνεται στον προορισμό.

31. "Η φαντασία μας όσο προσμένουμε το ταξίδι, συμπιέζει και παραλείπει, κόβει και κρύβει τα πληκτικά διαστήματα, στρέφει την προσοχή μας στις κρίσιμες στιγμές και, κατ' αυτό τον τρόπο, χωρίς να ψεύδεται ή να καλλωπίζει, προσδίδει στη ζωή μια ζωντάνια και μια συνάφεια που μπορεί να χάνονται από τα μάτια μας όταν μας περισπά η περιπλοκότητα και η ασάφεια του παρόντος." Alain de Botton, Η τέχνη του ταξιδιού, σελ. 28

_ ο σταθμός

Μεγάλα χαρακτηριστικά κτίρια, αναγνωρίσιμης συνήθως τυπολογίας, στο κέντρο της πόλης ή κοντά στο κέντρο, σηματοδοτούν μία **αστική πύλη** για εκείνους που έρχονται και εκείνους που φεύγουν. Δεμένοι με το μαζικό ταξίδι, οι σιδηροδρομικοί σταθμοί διατηρούν εξέχουσα θέση στη σύγχρονη πόλη και μεγαλώνουν, αν όχι σε έκταση, μεγαλώνουν προς τα κάτω για να συνδεθούν με τα υπόλοιπα δίκτυα, εκείνα του μετρό.

Αν κάτι έχει αλλάξει σημαντικά στους μητροπολιτικούς σταθμούς των τρένων είναι ότι πλέον αποτελούν σημαντικούς **κόμβους μετεπιβίβασης** από αστικά σε υπεραστικά μέσα και το αντίθετο. Συντελείται σ' αυτούς μία μεγάλη συνάντηση από γραμμές υπόγειες, προαστιακές και λεωφορειακές. Η άφιξη του ταξιδιώτη εκεί είναι μάλλον μία ανταπόκριση μεταξύ δύο τρένων, και το ταξίδι του στην πράξη έχει ξεκινήσει από μία υπόγεια σήραγγα κάπου κοντά στο σπίτι του.

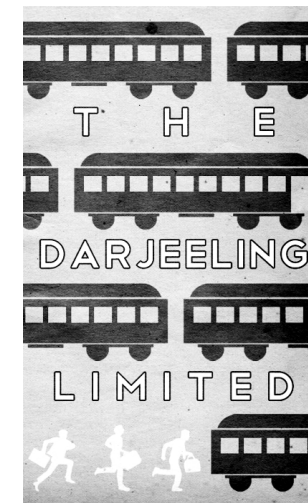
Με ακριβές χρονικό διάγραμμα και τη σιγουριά της χρονικής μετατόπισης, της ανεπηρέαστης από την κίνηση των δρόμων, φορτώνεται τα μπαγκάζια του, αλλάζει τρένα, τσεκάρει τα ρολόγια, μέχρι να βρεθεί μπροστά στο μεγάλο τρένο που θα τον μεταφέρει πράγματι μακριά, σε μια άλλη πόλη ή χώρα.

φ:σταθμός τρένων Bielefeld, Γερμανία, του Till Bovermann, πηγή διαδίκτυο

Η ώρα που αφικνείται ο ταξιδιώτης στο σταθμό εξαρτάται συχνά από το αν προνόησε νωρίτερα για το εισιτήριό του, το συμβόλαιό του δηλαδή με τον κινούμενο χώρο, που αντιστοιχεί σε ένα αριθμημένο κάθισμα. Στην περίπτωση που βρέθηκε σε κάποιο πρακτορείο ή έκανε την κράτηση τηλεφωνικά ή ηλεκτρονικά, απαλλάσσεται από την πρόωρη άφιξή του στο χώρο του σταθμού. Αλλά το τρένο διατηρεί εν γένει εκείνη την ιδιαιτερότητα που επιτρέπει στον καθένα να είναι ο άνθρωπος της τελευταίας στιγμής. Το εισιτήριο μπορεί συχνά να αγοραστεί επιβαίνοντας, από τον ελεγκτή που θα περάσει λίγα λεπτά αργότερα, ενώ ο ταξιδιώτης έχει ήδη βολευτεί σε ένα άδειο κάθισμα. Εμφανίζονται λοιπόν οι αργοπορημένοι που, τρέχοντας με τις βαλίτσες τους, παρακάμπτουν τελείως την αναμονή στους χώρους του σταθμού.

Με την είσοδό του στο σταθμό ο ταξιδιώτης συναντά τη μεγάλη κεντρική αίθουσα. Η **έμπρακτη αναμονή** του ταξιδιού ξεκινάει εδώ, όπου ο κόσμος περιμένει καθιστός ή όρθιος δίπλα στα πράματά του. Γιατί στο τρένο, ο μελλοντικός επιβάτης δε χάνει ποτέ την επαφή με τις **αποσκευές** του, τις κουβαλάει, τις τακτοποιεί και μπορεί να τις ανασκαλεύει ακόμα και κατά τη διάρκεια του ταξιδιού. Μία συνθήκη που κανένα άλλο ταξίδι δεν περιλαμβάνει, καθώς κάποια στιγμή οφείλει να τις αποχωριστεί και να κρατήσει μαζί του τα απολύτως απαραίτητα.

φ: Κεντρική αίθουσα του τερματικού σταθμού τρένων Atocha, στη Μαδρίτη. Έχει μετατραπεί σε μία μεγάλη διασταύρωση από καφέ και μαγαζιά, μαζί με έναν τεράστιο βοτανικό κήπο που καλύπτει τη μεγαλύτερο τμήμα του. Προορίζεται για τους μελλοντικούς επιβάτες και τους υπόλοιπους που καταφεύγουν στους χώρους του, σαν μία ανάσα από την πόλη. Η αναμονή εδώ γίνεται ξεχωριστή εμπειρία, ενώ η ίδια η λειτουργία του σταθμού έχει μετακομίσει σε παρακείμενο κτίριο του Rafael Moneo. πηγή: wikipedia

Το μέγεθος της κεντρικής αίθουσας ποικίλει και εξαρτάται από το μέγεθος του σταθμού, που με τη σειρά του υπόκειται στο μέγεθος και τη δομή της πόλης και επηρεάζεται από παράγοντες οικονομικούς, πολιτικούς, κοινωνικούς. Πράγμα που σημαίνει ότι η κλίμακα του σταθμού μπορεί να είναι μνημειώδης και να προκαλεί δέος, ή σχετικά μικρή και να περνά απαρατήρητος, να έχει υποστεί αναπλάσεις, κατεδαφίσεις, επεκτάσεις, ή να διατηρεί τα αρχικά του στοιχεία με τις ελάχιστες παρεμβάσεις. Όλα αυτά τα στοιχεία που βιώνονται κατεχοχρή στη **μεγάλη αίθουσα αναμονής**, αποδίδουν την ιδιαίτερη ταυτότητα του χώρου και δένουν το ταξίδι με τη μοναδική χροιά τους. Το φως, τα υλικά, τα χρώματα, οι μεταλλικοί ήχοι, το πάτωμα, καταγράφονται όλα από τις αισθήσεις του ταξιδιώτη.

Πινακίδες, ταμπέλες και ρολόγια που προεξέχουν. Το κεντρικό ρολόι. Λίγα καθίσματα που μαρτυρούν την **προσωρινότητα του χώρου**. Πανικόβλητο πλήθος που αφού πρόλαβε να φτάσει, βυθίζεται εκεί για μια στιγμή. Δεν έχει ανάγκη να ξεκουραστεί σε βάθος, πρέπει να φύγει. (Υπάρχουν βέβαια κι εκείνοι που στην αναμονή μιας ανταπόκρισης ή μιας μεγάλης καθυστέρησης στο δρομολόγιό τους, έχουν ήδη αποκοιμηθεί στα καθίσματα). Ειδικός πάγκος πληροφοριών που προμηθεύει χάρτες του σιδηροδρομικού δικτύου με αναλυτικά δρομολόγια και ανταποκρίσεις. Τα εκδοτήρια των εισιτηρίων σε κεντρικό σημείο. Χώροι βοηθητικοί για έκτακτες ανάγκες. Περιοδικά, εφημερίδες, τσιγάρα, γρήγορο φαγητό.

Σε κάθε περίπτωση, η καταναλωτική ορολογία, συνυφασμένη πλέον με το σύγχρονο ταξίδι, έχει αφήσει το σημάδι της. Μικρά εμπορικά καταστήματα εμφανίζονται μέσα και δίπλα στην κύρια αίθουσα, για τα τελευταία βιαστικά ψώνια, και πολλά διαφορετικά εστιατόρια σελφ σέρβις, αναγνωρισμένης συνήθως επωνυμίας. Σπάνια οι σημερινοί ταξιδιώτες χρησιμοποιούν επί μακράν την αίθουσα αναμονής, απόρροια μάλλον μιας πληθώρας πραγμάτων που βρίσκονται στη διάθεσή τους, αλλά και μιας σχετικής αυστηρότητας και αποπροσωποποίησης που η ίδια έχει υποστεί.

Η αναμονή γίνεται ευκαιρία για έναν γρήγορο καφέ στο χέρι ή στο μπαρ, σε κάποιο τραπέζι μόνοι τους ή από κοινού με αγνώστους, μέσα σε μία διάχυτη ατμόσφαιρα αδημονίας και εγρήγορσης.

Αν ο χρόνος της αναμονής προβλέπεται μακρύς, τότε χαλαρώνει κάπως το βλέμμα και ο νους. Μπορεί να πλανηθεί εκτός του χώρου και **να περιδιαβάσει την κίνηση των τρένων** που αφικνούνται και αναχωρούν, το συνεχόμενο πηγαινέλα των τεράστιων σιδηρένιων μηχανών που επιβραδύνουν και επιταχύνουν, και την αδιάλειπτη κινητικότητα των ανθρώπων που συσπειρώνονται και διασπείρονται. Σαν μία ταινία που εξελίσσεται μπροστά στα μάτια τους, έως ότου εισέλθει στο σταθμό η δική τους αμαξοστοιχία.

Αν πάλι πρόκειται για νυχτερινό ταξίδι, τα **καφεστιατόρια των σταθμών** προσφέρονται ως καταφύγιο στην εναγώνια αναμονή, όπου η προσοχή των ανθρώπων αναλώνεται στην κινητικότητα και την **ασφαλή ζωντάνια** του κλειστού αυτού χώρου, εξημερώνοντας κατά κάποιο τρόπο τη μοναξιά και την ασάφεια που δημιουργεί το εξωτερικό πηχτό σκοτάδι.

Προσανατολίζονται στο εσωτερικό του χώρου, καθώς το έξω περιβάλλον του σταθμού έχει γίνει ολότελα ανοίκειο. Εδώ οι μελλοντικοί ταξιδιώτες συγχρωτίζονται με τα στοιχεία της νύχτας, τα **νομαδικά πνεύματα**³², ανθρώπους που δε θέλουν να γυρίσουν σπίτι τους ή δεν έχουν σπίτι για να γυρίσουν και αναζητούν ένα προσωρινό αποκούμπι. Σ' αυτά τα **κατάφωτα μπαρ συλλογικής μοναξιάς**, που παραμένουν ανοιχτά όλο το βράδυ, δε φαντάζουν περισσότερο ξένοι από τους ίδιους τους ταξιδιώτες.

32. Alain de Botton,
Μια βδομάδα στο
αεροδρόμιο, σελ.109

φ: αριστερά: σταθμός
τρένων Kocamustafapaşa
στην Κωνσταντινούπολη,
του Serkant Hekimci,
κάτω: του Philippe
Laurent
πηγή: behance network
δεξιά: καφέ σταθμού,
πηγή διαδικτυο

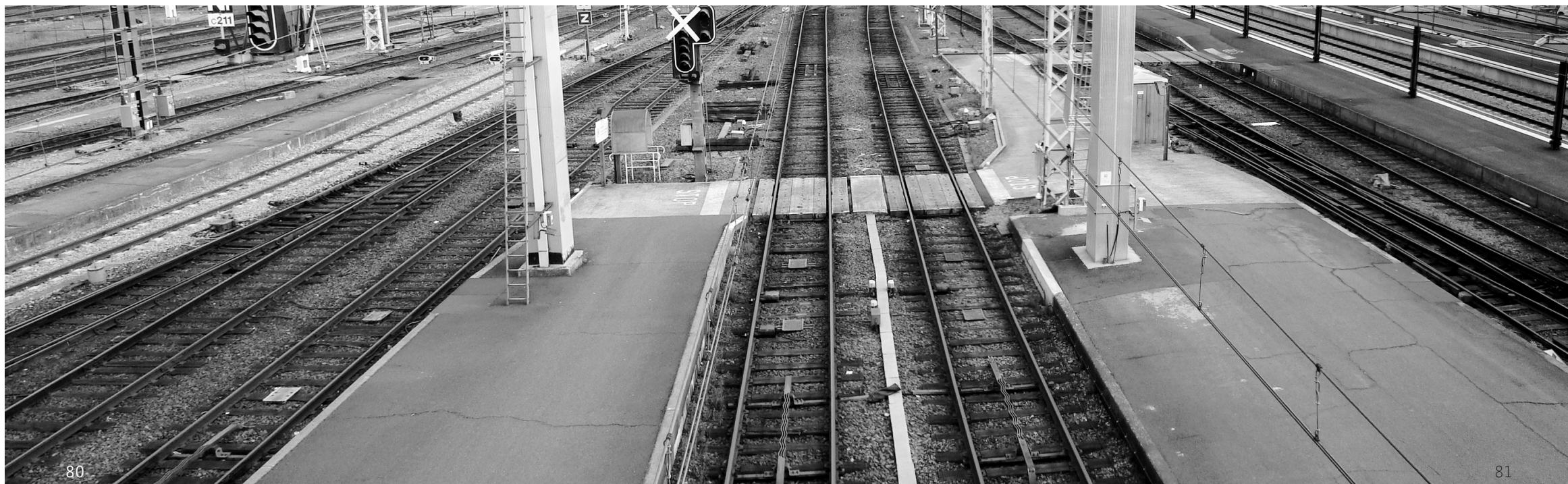
Το άλλο μεγάλο κομμάτι του σταθμού μετά την κεντρική αίθουσα, που διατίθεται εξίσου για την αναμονή, είναι οι **αποβάθρες**. Χώροι που συνδέονται και με μία διαφορετική αναμονή: για ανθρώπους που δεν ταξιδεύουν αλλά περιμένουν αγαπημένα πρόσωπα, γίνονται τόποι συναντήσεων• και άλλοτε αποχωρισμού.

Οι αποβάθρες είναι συνήθως χώροι ημιυπαίθριοι, καλυμμένοι με ένα ελαφρύ και μάλλον μεταλλικό στέγαστρο. Σε περιπτώσεις μεγάλων τερματικών σταθμών, το στέγαστρο αυτό μπορεί να λάβει πελώριες διαστάσεις ώστε να καλύψει όλες τις αποβάθρες, ακόμη και τις σιδηροτροχιές, τείνοντας να δημιουργήσει έναν δεύτερο κλειστό χώρο. Η επεξεργασία και η μορφή των μεταλλικών στοιχείων μαρτυρούν την ιστορικότητα του κτίσματος.

φ: αποβάθρα στο σταθμό Oriente, Λισαβόνα

Η διάβαση ανάμεσα στις πλατφόρμες γίνεται άλλοτε υπόγεια και άλλοτε υπέργεια. Πινακίδες και ονόματα δίνουν κι εδώ τις κατευθύνσεις. Η σύγχρονη γλώσσα επικοινωνίας με τα σύμβολα και τις εικόνες έχει εισαχθεί φυσικά και στους σιδηροδρομικούς σταθμούς, αφαιρώντας κάτι από την προηγούμενη γοητεία τους. Αλλά σε ότι αφορά τα ηχητικά μηνύματα, ίσως είναι ακόμη το μέσο όπου οι **φωνές** που αναγγέλλουν αφίξεις και αναχωρήσεις παραμένουν αντρικές.

Οι αποβάθρες γεμίζουν μαζικά με κόσμο λίγο πριν την αναχώρηση.

Βέβαια κάποιιο πιο ανυπόμονοι βρίσκονται ήδη εκεί περιμένοντας, και άλλοι διωκόμενοι από την απαγόρευση του καπνίσματος στους κλειστούς δημόσιους χώρους, έχουν καταφύγει στην αποβάθρα με το τσιγάρο και τον καφέ τους• αν φυσικά δεν έχει απαγορευτεί και εκεί.

33. Michel de Certeau, Επινοώντας την καθημερινή πρακτική. Η πολύτροπη τέχνη του πράττειν, σελ. 282

Μετά τη σχετική ανακοίνωση λοιπόν, συγκεντρώνονται άναρχα και περιμένουν το τεράστιο όχημα να έρθει και να τους πλευρίσει. Σε μία κορύφωση άγχους μπροστά στο επικείμενο ταξίδι, πραγματοποιείται ένα **τεράστιο πανηγύρι** από φωνές, σπρωξίματα, παραπατήματα, βαλίτσες και ανθρώπους. *Θυμωμένες κραυγές. Φωνές που καλούν. Χαρές. Στον κινητό κόσμο του σταθμού, η ακινητοποιημένη μηχανή φαίνεται αίφνης μνημειώδης και σχεδόν ανάρμοστη, έτσι καθώς στέκει αδρανής σαν βουβό είδωλο, σαν παροπλισμένος θεός.*³³ Και το πανηγύρι καταλαγιάζει τόσο ξαφνικά όσο ξεκίνησε.

φ: αποβάθρα στο Δελχί της Ινδίας, πηγή: διαδίκτιο

Σε ποιον απευθύνονται τόσα ονειροπολήματα που ταξιδεύουν;

Michel de Certeau

_ σ τ ο τ ρ έ ν ο

Ίσως, ακόμα, ένα ταξίδι με τρένο να σημαίνει ότι συνειδητά ανταλλάσσεις την ύπουλη βολή της ταχύτητας και την ακαριαία απόλαυση της έκπληξης, με τη διαρκή ηδονή μιας ασφαλούς, ράθυμης, γλυκιάς και βαυκαλιστικής επαναληπτικότητας, σαν τα παιδιά που προτιμούν να ακούνε κάθε βράδυ το ίδιο παραμύθι.³⁴

Το ταξίδι ξεκίνησε. Το τρένο βγαίνει απ' το σταθμό και η πόλη απομακρύνεται. Ο επιβαίνων ταξιδιώτης, έχοντας βρει το κάθισμά του, εντοπίζει τον **χώρο της παροδικής του κατοίκησης**. Ο χώρος που του αναλογεί είναι αρκετά μικρός και βρίσκει γρήγορα τα όριά του: δίπλα του το παράθυρο – τυχερό κάθισμα – ή ο διάδρομος• το άλλο πλαϊνό όριο ένα χερούλι που τον χωρίζει απ' τον συνταξιδιώτη του• μπροστά του ένα μικροσκοπικό τραπέζι ή η πλάτη ενός καθίσματος. Τακτοποιεί τα πράγματά του, βολεύει το πανωφόρι του και τις προμήθειές του, πιθανόν ακουμπάει στο τραπέζακι το ανάγνωσμα που διάλεξε να τον συντροφεύει στη διαδρομή του ή κάτι που αναπαράγει μουσική, και αφήνεται σε μία δεύτερη, **ιδιαίτερα μακρά αναμονή**.

Το τρένο διασχίζει το τοπίο με μία συνεχόμενη, ανεμπόδιστη κίνηση που του χαρίζει **ισόβια προτεραιότητα**.

Άλλοτε στην ευθεία και άλλοτε με ελαφριές στροφές, διατρέχει την ύπαιθρο, τις παρυφές πόλεων και χωριών, τις ίδιες τις πόλεις και τα χωριά, σκαρφαλώνει σε βουνά, διασταυρώνεται με δρόμους, τρυπώνει σε φαράγγια, ανεβαίνει σε γέφυρες, περνάει κάτω από οδογέφυρες, δίπλα από πυλώνες, δεξαμενές, μοναχικά κτίσματα που δε φαίνεται να ανήκουν πουθενά, ευθυγραμμίζεται με την εθνική οδό και ξανακρύβεται σε αδιάβατους τόπους. Το τοπίο εναλλάσσεται γοργά. Ο παρατηρητής πίσω από το τζάμι, πιάνει με μερικές γρήγορες ματιές την παράλληλη κίνηση των τοπίων, σαν μία σειρά από **φωτογραφικά στιγμιότυπα** που συσσωρεύονται βιαστικά στη μνήμη και ανασυντίθενται ανάλογα με την αξία που τους δίνει.³⁵ Αυτή η αποσπασματικότητα ανάμεσα στον χώρο και τον ταξιδιώτη, αλλοιώνει τις διαστάσεις, τις αποστάσεις και τα περιγράμματα του τόπου και άρα τον εμποδίζει να είναι πλήρως παρών σε αυτόν. Όμως οι σκόρπιες αυτές εικόνες αποτελούν και τα πρώτα ενθυμήματα του πραγματικού ταξιδιού.

Εκείνο που παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον είναι ο σχεδόν **τελετουργικός τρόπος** που η αμαξοστοιχία επιβραδύνει και σταθμεύει στους **ενδιάμεσους σταθμούς**. Επαναλαμβάνεται το ίδιο φρενάρισμα, οι ανακοινώσεις, τα ονόματα των σταθμών, ο ήχος από τις πόρτες που ανοίγουν και έπειτα κλείνουν, το ανακάτωμα μέσα στο βαγόνι, η εικόνα ενός παραπλήσιου σταθμού που αδειάζει, ο ελεγκτής που θα περάσει ξανά.

Πρόκειται επίσης για **παύσεις** που προσδιορίζουν κάθε φορά τη θέση της αμαξοστοιχίας και των επιβατών στην ατελείωτη γραμμή του σιδηροδρόμου. Τα κτίρια των σταθμών πληροφορούν κατά κάποιο τρόπο για τη σημασία του κάθε τόπου και το εύρος του κυκλοφοριακού φόρτου, αν πρόκειται δηλαδή για πρωτεύουσα, πόλη, κωμόπολη, χωριό, στάση.³⁶ Αλλά για όσους πραγματοποιούν αρκετές φορές το ίδιο ταξίδι ώστε να έχουν τακτικά την ευκαιρία να **διαβάζουν** τα ονόματα αυτών των ενδιάμεσων σταθμών παρά να βλέπουν τους ίδιους τους τόπους, δημιουργείται μια αφηρημένη εικόνα του χώρου ώστε μπορεί με τον καιρό να τους γίνουν περίεργα οικείοι.³⁷ Να φτιάξουν δηλαδή τον δικό τους **μύθο** γύρω από την **παράξενη τοπωνυμία** που μοιάζει να **έχει απογειωθεί από τους τόπους**.³⁸

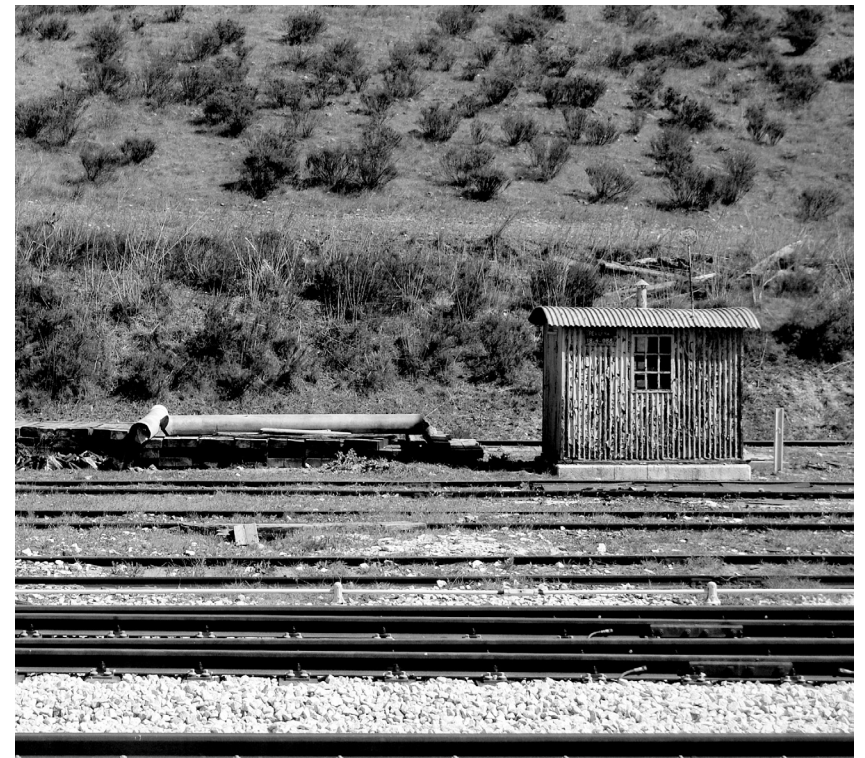
34. Αχιλλέας Κυριακίδης, από το ντοκιμαντέρ *Ισορροπώντας στις ράγες*. Σταθμός Πελοποννήσου, παραγωγή ΕΡΤ, 1999
35. Marc Augé, *Non-Places: Introduction to an Anthropology of Supermodernity*, σελ. 85-86
36. Κυριάκος Πιπίνης, *Οδοιπορικό στους ελληνικούς σιδηροδρομικούς σταθμούς*, περιοδικό *Αρχιτέκτονες*, σελ.47
37. Marc Augé, ο.π, σελ. 98
38. Michel de Certeau, *Επινοώντας την καθημερινή πρακτική*. Η πολύτροπη τέχνη του πράττειν, σελ. 266

Η εναλλαγή τοπίων, ο ρυθμικός ήχος από τις ράγες και ο διεσταλμένος χρόνος της αναμονής, υποθάλπουν μια **ονειρική διάθεση** και κινητοποιούν σκέψεις που δεν σχετίζονται απαραίτητα με το ταξίδι• στην πραγματικότητα γίνονται αφορμή για μία ενδοσκοπική θεώρηση, για μία αναδρομή στο παρελθόν και σε προηγούμενες εμπειρίες, για μία εξέλιξη προϋπαρχουσών ιδεών. **Η αστάθεια του περιβάλλοντος και η ασφάλεια του ξένου χώρου ως αποστασιοποίηση από τα δεδομένα, δίνουν ακριβώς αυτή την ευκαιρία.** Άλλωστε αυτός είναι και ο ορίζοντας του κάθε ταξιδιού, που όσο συχνά ή σπάνια συμβαίνει, τελικά αποκτά μία μυθική διάσταση.

Παραδόξως, ακριβώς η σιωπή αυτών των πραγμάτων που βρίσκονται σε απόσταση, πίσω απ' το τζάμι, δίνει από μακριά φωνή στις μνήμες μας ή ανασύρει απ' τη σκιά τα όνειρα των μυστικών μας. Το απομονωτήριο παράγει σκέψεις μαζί με χωρισμούς.[...] Χρειάζεται αυτή η τομή, ώστε να γεννηθούν, έξω από τούτα αλλά όχι δίχως εκείνα, τα άγνωστα τοπία και οι παράξενοι μύθοι των εσωτερικών ιστοριών μας.³⁹

39. Michel de Certeau, *Επινοώντας την καθημερινή πρακτική. Η πολύτροπη τέχνη του πράττειν*, σελ. 279

φ: πηγή διαδύκτιο

φ: ταξιδεύοντας με τρένο προς την πόλη Faro, στο νότο της Πορτογαλίας, Απρίλης 2009

Στρέφοντας το βλέμμα στο εσωτερικό του βαγονιού, κάτι που αναγκαστικά κάνει ο βραδινός ταξιδιώτης, η εικόνα παραμένει αμετάβλητη. Το ενδιαφέρον χάνεται γρήγορα και μετατοπίζεται στους συνεπιβάτες, πότε με διάθεση κοινωνικοποίησης και πότε όχι. Έχει όμως τη δυνατότητα να σηκωθεί από το κάθισμά του και να διασχίσει τα βαγόνια, προς τη φορά της κίνησης ή την αντίθετη, περνώντας από τους ενδιάμεσους χώρους που κραδαίνουν υπερβολικά φανερώνοντας την ταχύτητα. Τα βαγόνια επαναλαμβάνονται διαδοχικά απαράλλαχτα, με αυστηρά διευθετημένα καθίσματα σε έναν ορθολογικό κάναβο. Εξάιρεση αποτελούν οι κουκέτες, βαγόνια όπου ο διάδρομος έχει μετατοπιστεί στο πλάι για να εξυπηρετήσει κλειστά αυτονομημένα δωμάτια, με δύο αντικριστούς καναπέδες. Εκεί πιθανότατα ο επιβάτης εντοπίζει τις διαφορές που διακρίνουν τους ταξικούς χώρους Α' και Β' θέσης. Μπορεί επίσης να φτάσει μέχρι το κυλικείο-εστιατόριο καταναλώνοντας ή μη, να καθίσει σε κάποιο τραπέζι ή να σταθεί στα παράθυρα. Φτάνοντας στην άκρη της αμαξοστοιχίας, αντιλαμβάνεται ότι συνταξιδεύει και με αντικείμενα που οδοιπορούν μόνα σε ένα κλειστό χώρο στον οποίο δεν έχει πρόσβαση• είναι τα ασυνόδευτα δέματα, που περιμένουν να παραδοθούν.

Αλλά το σιδηροδρομικό ταξίδι περιλαμβάνει και μία ξεχωριστή εμπειρία, εκείνη της απόκτησης ενός μικρού ιδιωτικού χώρου μέσα στο δημόσιο όχημα, ενός κρεβατιού, ενός δωματίου. Οι κλινάμαξες, ιδίως στα πολύωρα ή πολυήμερα ταξίδια, αποτελούν την κυριολεκτική προσωρινή κατοίκηση του μέσου και ενέχουν μεγαλύτερη πιθανότητα οικειοποίησης, στη διάρκεια της κινούμενης αναμονής.

Δύο βασικά γνωρίσματα εν τέλει στο ταξίδι με το τρένο: η σταθερότητα του μέσα και η μεταβλητότητα του έξω, σε ένα κλειστό σύμπαν που τρέχει. Στοιχεία που αμφότερα παράγουν στιγμές στο ταξιδιωτικό δρομολόγιο. Και η μνήμη μόνο έτσι θα συγκρατήσει το ταξίδι ως διαρκές, μέσα από τις στιγμές του• τα νεκρά διαστήματα τα διαγράφει. Όπως είπαμε άλλωστε, ο χρόνος διαρκεί μόνο επινοώντας.

φ: του William Self, πηγή: flickr.com

_ ο προορισμός

Περιμένω σημαίνει έχω στόχο. Και ο στόχος για το ταξίδι είναι ο προορισμός. Άρα η κατάσταση αναμονής τελειώνει με την άφιξη του ταξιδιώτη στον προορισμό του. Από κει και πέρα ξεκινάει η αναζήτηση, μπαίνει σε εφαρμογή το σχέδιο.

Όμως αν το ταξίδι δεν έχει προορισμό ή αν εκείνος δεν είναι καθορισμένος εκ των προτέρων; Τότε τα πράγματα ανατρέπονται τρόπον τινά, και η **απουσία σκοπού** κάνει το πέρασμα του ταξιδιώτη στον άλλο τόπο, την πράξη της μετακίνησης, να παίρνει μία όψη περιπλάνησης, να γίνεται η ίδια σκοπός και προορισμός. Κι έτσι η αναμονή σβήνει στο πρώτο σφύριγμα του τρένου.

Εν τέλει το ταξίδι πραγματώνεται μέσα απ' όλα του τα στάδια, το πριν, το κατά τη διάρκεια και το μετά• μέσα από την αναμονή που προηγείται και την αναμονή εν πλω.

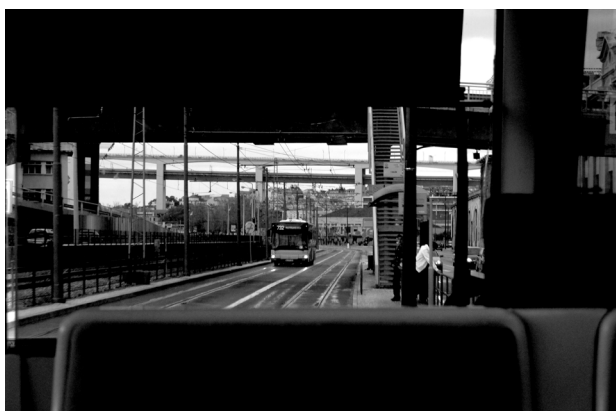
Η αναμονή του ταξιδιού ίσως είναι η πιο δημιουργική εκ των αναμονών. Το πέρασμα από χώρους στατικούς και κινούμενους, προσωρινούς και έξω από την καθημερινότητα, διαφορετικών ποιοτήτων και εικόνων, πρωτόγνωρων τοπίων, ενεργοποιεί σκέψεις, ιδέες, αναμνήσεις εν υπνώσει.

Με όλα τα πληκτικά διαστήματα και την κούραση που περιέχει, η αναμονή του ταξιδιού εσωκλείει γενεσιουργό δύναμη, ύλη που τρέφει το πνεύμα και το σώμα.

πηγή: dprgr.gr

ΕΝ ΚΑΤΑΚΛΕΪΔΙ

Περάσαμε λοιπόν από χώρους και χρόνους που θρυμματίζουν την αναμονή σε αναρίθμητες, απειροελάχιστες **αναμονές** μέσα στη μέρα, μέσα στο διηνεκές του χρόνου.

Χώρους- περάσματα, φτιαγμένους για να βάζουν **σε μία τάξη** την περιπλοκότητα της αστικής πραγματικότητας. Χώρους που μετατρέπουν τα πρόσωπα σε αριθμούς. Ενδιάμεσους χώρους, παραδομένους σε ωράρια και δρομολόγια, που συνοψίζουν σε μικρόκοσμους την πόλη και μιλούν γι' αυτή.

Πλήθος, μοναξιά, καθημερινό, ανοίκειο, πλήξη, κούραση, χαρά, στιγμή, διάρκεια, προσμονή, ταξίδι, φαντασία, μνήμη• όλες λέξεις που συμπυκνώνονται στην έννοια αναμονή. Αυτός ο **ενεστώτας διαρκείας** που μετεωρίζεται ανάμεσα σε δύο πράξεις και δύο κόσμους, επηρεάζεται κάθε φορά από παράγοντες εξωγενείς και ενδογενείς, και μεταπίπτει από τη μια μορφή στην άλλη. Μπορεί να γίνει μία αλλοτριωτική συνήθεια και να χαθεί. Μπορεί όμως να αποβεί μία πλούσια εμπειρία, κοινωνική και ατομική.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Marc Augé, **Για μια ανθρωπολογία των σύγχρονων κόσμων**, εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 1999 (Pour une anthropologie des mondes contemporains, 1994)

Marc Augé, **Non-Places: Introduction to an Anthropology of Supermodernity**, Verso, London, New York, 1995 (Non-Lieux, introduction à une anthropologie de la surmodernité, 1992)

Marc Augé, **Ξανά στο μετρό**, εκδ. Νόβολι, Αθήνα, 2009 (Le métro revisité, 2008)

Gaston Bachelard, **Η εποπτεία της στιγμής**, εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα, 1997 (L'Intuition de l'instant, 1931)

Alain de Botton, **Μια βδομάδα στο αεροδρόμιο**, εκδ. Πατάκη, Αθήνα, 2011 (A week at the airport. A Heathrow diary, 2009)

Alain de Botton, **Η τέχνη του ταξιδιού**, εκδ. Πατάκη, Αθήνα, 2006 (The art of travel, 2002)

Italo Calvino, **Οι αόρατες πόλεις**, εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα, 2004 (La città invisibili, 1972)

Michel de Certeau, **Επινοώντας την καθημερινή πρακτική. Η πολύτροπη τέχνη του πράττειν**, εκδ. Σμίλη, Αθήνα, 2010 (L'invention du quotidien. Arts de faire, 1990)

Δελής Νάσος, Δούγιας Μίνως, Θώδη Νάνσυ, **Νέος σιδηρ. σταθμός Αθηνών: το κτίριο κόμβος σε δίκτυο ή η αρχιτεκτονική σε κίνηση**, διπλωματική εργασία ΑΠΘ, 2001, Θέματα Χώρου+Τεχνών, 35/2004

Σοφία Κριμίτση, **Ο Baudelaire και ο Benjamin στο Παρίσι του μετακινούμενου χρόνου**, διάλεξη 2008/48, ΕΜΠ

Θανάσης Μουτσόπουλος, «**Το ανεξέλεγκτο κατοικείν**», σελ. 88-99, από το τεύχος σημειώσεων Ιστορία και θεωρία 6, ΕΜΠ, Αθήνα 2007

Τίτος Πατρίκιος, **Η ηδονή των παρατάσεων**, εκδ. Κέδρος, Αθήνα, 1992

Georges Perec, **Χορείες χώρων**, εκδ. Ύψιλον/ βιβλία, Αθήνα, 2000 (Espèces d'espaces, 1974)

Κυριάκος Πιπίνης, «**Οδοιπορικό στους ελληνικούς σιδηροδρομικούς σταθμούς**», σελ. 46-59, περιοδικό Αρχιτέκτονες, τεύχος 51-B, Μάιος/Ιούνιος 2005

Richard Sennett, **Η τυραννία της οικειότητας. Ο δημόσιος και ο ιδιωτικός χώρος στον δυτικό πολιτισμό**, εκδ. Νεφέλη, Αθήνα, 1999 (The fall of public man, 1976)

Nuno Artur Silva, **As passagens do tempo**, Cotovia, Lisboa, 2000

Σταύρος Σταυρίδης, **Από την πόλη οθόνη στην πόλη σκηνή**, εκδ. Ελληνικά γράμματα, Αθήνα, 2002

Αντώνης Τσιλιγιάννης, **Οι σιδηροδρομικοί σταθμοί ως πυκνωτές του αστικού ιστού**, διάλεξη 2012/31, ΕΜΠ

_ ν τ ο κ ι μ α ν τ έ ρ

Είδωλα της πόλης. Κάτω από την πόλη, επιστημονική επιμέλεια Γιώργος Σημαιοφορίδης, Γιώργος Τζιρτζιλιάκης, παραγωγή ΕΡΤ, 1993, ψηφιακό αρχείο της ΕΡΤ

Ισορροπώντας στις ράγες. Σταθμός Πελοποννήσου, επεισόδιο 001, κείμενα Αχιλλέας Κυριακίδης, παραγωγή ΕΡΤ, 1999, ψηφιακό αρχείο της ΕΡΤ

_ φ ι λ μ ο γ ρ α φ ί α

Alice in the cities, Wim Wenders, 1974

Casus belli, Γιώργος Ζώης, 2010

Permanent vacation, Jim Jarmusch, 1980

PlayTime, Jacques Tati, 1967

Railway station, Krzysztof Kieslowski, 1980

The Darjeeling limited, Wes Anderson, 2007

The Terminal, Steven Spielberg, 2004

The Tulse Luper suitcases, part 3: from Sark to finish, Peter Greenaway, 2004

Το τικ τακ του ρολογιού
παιδικό τραγούδι

Ο ένας δείκτης
πίσω από τον άλλο δείκτη, τικ- τακ
ο ένας πάει γρήγορα
και ο άλλος αργά, τικ

ο χρόνος κυλά
πάντα θα περάσει, τικ- τακ
σταματά ο χρόνος
αν σταματήσει το ρολόι;

